

Märtsiküüditamise aastapäeval süüdati koduakendel küünlad

Head kaasmaalased!
Armas Eesti rahvas!

Täna öösel 71 aastat tagasi põrmmiti tuhandetele ustele üle kogu maa. Terved pered aeti püssimeeste vahel kokku raudteejaamadesse. Trellitatud loomavagunites algas sealt sõit Venemaale, Siberisse. Sel päeval, 25. märtsil 1949. aastal viidi oma kodudest võõrale maale surema üle 20 000 süütu inimese. Sülelapsed ja raugad, emad ja isad, tütreid ja pojad – kõik läksid. Mitte kellelegi ei halastatud. Nii kohutavalt algas kevad Eestimaal 71 aastat tagasi.

Mul on väga kahju, et me täna ei saa mälestada märtsiküüditamise ohvreid üheskoos kommunismiohvrite memoriaali juures. Kuid ma usun, et me kõik oleme oma kodudes ja mõtetes täna seal, meie musta leinamüüri ääres.

Me peame meeles pidama, et küüditamiste,

tapmiste ja vangistamistega ei võidelnud okupandid mitte ainult Eesti riigi vastu. Vägivald ja hirmu külvates taheti hävitada kogu meie keel ja kultuur. Taheti hävitada kogu meie rahva tulevik. Süütuid lapsi ja vanureid küüditati selleks, et mitte kunagi enam ei sünniks vaba Eesti riiki.

Head kaasmaalased!

Täna on leinapäev. Kuid me ei pea seda päeva tähistama noruspäi. Me võime täna õigusega uhked olla nii oma mineviku kui ka oleviku üle. Tuhanded küüditatud jäid Siberisse, kuid Eesti tuli tagasi. Kommunistlik hirmuvalitsus on varisenud põrmuks. Nõukogude Liit on juba ammu ajaloo prügikastis, kuid Eesti riik elab. Meie pisike rahvas osutas tugevamaks kui maailma kõige jubedam hirmuvalitsus! Meie rahva vabadusiha võitis vägivald. Seepärast hinnakem ja armastagem oma riiki. Hoidkem ja toetagem üksteist ka praegustel keerulistel aegadel. See on parim, mida me küüditatute ja kõikide teiste kommunis-

Täna öösel 71 aastat tagasi põrmmiti tuhandetele ustele üle kogu maa.

Justitsminister Raivo Aeg. Videokõne.

miohvrite mälestuseks teha saame. Kutsun teid kõiki üles täna süütama oma kodudes küünla küüditatute mälestuseks.

Hoidkem Eestit! Olge terved!

25. märtsil Eestis, mälestuspäev ja eriolukord

Foto: Justiitsministeerium

Justiitsminister Raivo Aeg asetas 25. märtsil kommunismiohvrite memoriaalis märtsiküüditatute mälestuseks pärja kogu Eesti rahva eest. Samal hommikul asetas Eesti Memento Liidu pärja juhatuse esimees Arnold Aljaste. Eriolukorra tõttu jäid kogu Eestis ära traditsioonilised kogunemised, kuid kell 12 ja 15 helisesid kirikute kellad nende mälestuseks, kes Siberisse jäid.

Foto: Tartu Memento kogu

Tartus oli pärjaehetes Rukkilill uhkes üksinduses.

Keilas sattusid samal ajal pärja panema abilinnapea Eike Käsi ja Keila koguduse poolt õpetaja Arnd Matthias Burghardt, tunnistajaks mõned möödakäijad.

Foto: Valdur Vacht

Türil mälestasid 71. aasta taguse kuritegeliku sündmuse ohvreid vallavanem Pipi-Liis Siemann ja kaitseliidu Järva maleva noorteinstruktor Urmas Piigert.

Foto: Merle Rüütel

Jõgeval tuli mälestusparki Memento esindus, hoides nõuetekohast vahemaad.

Foto: Jõgeva Memento kogu

Ka Jõhvis olid mälestusmärgi ümber lilled ja küünlad.

Foto: Alutaguse Memento kogu

*Võimalus on elada kahte moodi.
Sa võid elada nagu miski poleks ime,
ja sa võid elada nagu kõik oleks ime.
Albert Einstein*

Hetkel, kui meie „Teataja“ ilmavalgust näeb, kestab „Ime“, nimetusega Covid19 jätkuvalt. Kuigi erakorralised meetmed on loodetavasti mõneti leevenenud, ei käi see kuidagi meie, riskirühma kuuluvate inimeste kohta! Peame suhtuma kõikidesse valitsuse reeglitesse ja soovitusesse mitmekordse tõsidusega ja mitte laskma end eksitada järjest levivatest libauudistest, just nagu, see rida siin saaks hiiglama pikk, millest mulle meeldib mõte, et Covid on kogu aeg olnud ja jääb meiega ka edaspidiseks, bakterid ja viirused käivad meiega käsikäes, tänane tehnika võimaldab neid lihtsalt paremini näha. Mõtteharjutuseks hea, aga juhendum peame ikkagi valitsuse otsustest, sest nemad valdavad informatsiooni ja seda kogu maailmast!

Meie ülesanne ongi täna püsida terve ja imestada selle üle, kuidas inimesed ei jaksa enam eriolukorda taluda, kuidas selle vastu kostab järjest suuremat nurinat ja korraldatakse lausa protestiaktisioone. Kui nüüd meenutada veel 30 aasta taguseid aegu, siis: Soome, Rootsi me ei saanud, ka Hiiu- ja Saaremaale, lisaks Noarootsi, Nõva, Paldiski ja Sillamäe ..., ka siis saime oma vastsündinud lapsi näha läbi sünnitusmaja aknal!)

Hädaldamine, vingumine, virisemine meie erivahendite hulka ei kuulu ja tänaseid toimetusi ka homse varna ei viska. 25. märtsi küüditamise aastapäeval said kõik meie memoriaalid lilledega kaunistatud ja sarnaselt käitume ka 14. juunil, mil 1941 juuniküüditamisest möödub 79 aastat. Juhatuste liikmed viivad lilled ja hajuatutult on ka teistel võimalik mälestisi külastada. Öhtul süütame küünlad koduakendel ja seda kõikjal maailmas, kus on eestlaste kogukonnad. Hetkel me ei tea, kas saame koguneda 23. augustil Pilstveres, aga hoiame põialt, et kokkutulek teoks saaks, sest üheskoos on meil hea!

Kuidas sisustada päevi garantiini ajal? Vaevalt me igavuse käes vaevleme, huvitavad inimesed, nagu me oleme, aga võtame tõsiselt pärandkultuuri uurija ja edendaja Lembitu Tverdianski soovitus oma dokumentide ja pildialbumite korrastamiseks, mille ta avaldas oma Facebooki lehel 21. märtsil ja mille meie avaldame lk. 20.

Head tervist ja imestamisväärt maailma soovides!

*Arnold Aljaste
EML juhatuse esimees*

25. märts Läänemaal

Küünla Ema altarile asetab piiskop Tiit Salumäe.

Risti "Rist", mälestusmärk küüditamise ohvritele ja ka ülesvõetud Läänemaa raudteele.

Kaitseliidu ja Naiskodukaitse esindus Ristil.

Fotod: Malle-Liis Raigla

Teave represseeritud isiku seaduse kohta

Eesti Memento Liidu poole pöördub aeg-ajalt inimesi, kellel on küsimusi represseeritu tunnistuse saamise kohta. On neidki, kellel on pretensioone, kui nende soovivaaldus on tagasi lükatud. Kindlasti on meie hulgas veel ka neid, kellel oleks õigus represseerituna teatud soodustustele, kuid nad ise ei teagi seda võimalust. Seepärast toome siin väljavõtte Okupatsioonivõimude poolt represseeritud isiku seaduse viimasest, 2018 kehtima hakanud versioonist. Selles seaduse paragrahvis on üksikasjalikult nimetatud kõik, kellel on õigus represseeritu staatusele.

Represseeritu tunnistuse saamiseks tuleb pöörduda Sotsiaalkindlustusameti kodukohajärgse osakonna poole. Seejuures on vaja tõendada dokumente, esmajoonel arhiiviteatist Rahvusarhiivist enda (või vanemate) represseerimise fakti ja aja kohta. Teatise saamise asjus on teave Rahvusarhiivi koduleheküljel www.ra.ee.

§ 2. Õigusvastaselt represseeritud isik

(1) Õigusvastaselt represseeritud isik (edaspidi *represseeritu*) käesoleva seaduse mõistes on isik, kes repressiooni ajal oli Eesti Vabariigi kodanik või 1940. aasta 16. juuni seisuga Eestis õiguspäraselt asunud mittekodanikust alaline elanik, välja arvatud Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahel 1939. aasta 28. septembril sõlmitud lepingu (nn baasidelepingu) ja sellest tulenevate aktide alusel Eestisse tulnud või toodud isik,

1) kes on genotsiidi, nagu see on määratletud genotsiidi vältimise ja karistamise 1948. aasta konventsioonis, ohver;

2) keda karistati vangistusega, asumisele saatmisega või psühhiaatrilisse eriraviasutusse paigutamiseega tema tööeksplaatimise, poliitiliste või muude vaadete, usutunnistuse, rassilise või etnilise kuuluvuse, kodakondsuse, sünnipära, sotsiaalse päritolu või varandusliku seisuga pärast;

3) keda karistati vangistusega või asumisele saatmisega okupantriigi enda kodanikule kehtestatud erikohustuse (väeteenistus, riigitruudus, sunduslik maailmavaade, territooriumilt lahkumise keeld jms) täitmata jätmise eest;

4) keda karistati vangistusega või asumisele saatmisega selle eest, mida ta tegi enne okupatsiooni või selle ajutisel vaheajal, välja arvatud juhul, kui tegu oleks olnud karistatav ka Eesti Vabariigi seaduste alusel;

5) keda karistati vangistusega või asumisele saatmisega päritolu või ül-

diste isikutunnuste alusel individuaalset süüd tuvastamata;

6) keda karistati vangistusega või asumisele saatmisega osalemise eest okupatsioonivastase iseloomuga protestiaktis või riiklikku enesemääramise õigust rõhutavas aktis või muu rahvusvaheliselt tunnustatud inimõiguse või põhivabaduse teostamise või teostamiskatse eest, sõltumata kuriteoligist, mis okupantriik talle formaalselt omistas;

7) kes deporteeriti (küüditati või asustati ümber) tema alalisest, okupeeritud territooriumil olevast elukohast kas okupantriigi või mõne muu riigi territooriumile, olgu see okupeeritud või mitte, või kes jäeti pärast karistuse ärakandmist sundasumisele väljapoole Eesti territooriumi;

8) kes viidi Eestist 1941. aastal NSV Liitu ning allutati sunniviisilisele tööle koos vabaduse piiramisega tööpataljonis, ehituskolonnis või töökolonni üksuses või kes saadeti Suur-Saksa okupatsiooni ajal sunniviisiliselt tööle väljapoole Eesti territooriumi;

9) kes pärast sõjavangi langemist või repatrieeritava isikuna allutati sunniviisilisele tööle koos vabaduse piiramisega NSV Liidu tööpataljonis, ehituskolonnis või töökolonnis;

10) keda õigusvastase repressiooni eest ennast varjanuna karistati vangistusega või asumisele saatmisega teo või tegude pärast, mida ta pani toime hädakaitse või hädaseisundi olukorras Eesti Vabariigi seadusega kehtestatud piire ületamata, välja arvatud juhul, kui tegu oleks olnud karistatav ka Eesti Vabariigi seaduste alusel;

11) kellel keelati Eestis elamine;

12) kes allutati katseobjektina kiiritusele seoses tuumapommi lõhkamisega;

13) kes saadeti sunniviisiliselt tuumakatastroofi piirkonda katastroofi tagajärgede likvideerimiseks.

(2) Represseeritaks loetakse ka käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud isiku laps, kes sündis vanema asumisel või kinnipidamiskohas oleku ajal või pärast vanema vabanemist kuni ajani, mil vanemale anti luba ja reaalne võimalus Eestisse naasmiseks.

(3) Represseeritaks ei loeta käesoleva paragrahvi lõikes 1 või 2 kirjeldatud isikut, kes on töötanud lõikes 1 nimetatud repressiooni kohaldanud asutuse koosseisus, välja arvatud alama taseme teenindava või majanduspersonalit hulka kuuluvana, ning isikut, kes astus ÜK(b)P-sse enne 1954. aasta 1. jaanuari, samuti isikut, keda karistati kuriteo eest, mis oleks olnud karistatav ka Eesti Vabariigi seaduste alusel.

§ 4. Represseerituga võrdsustatud isik

(1) Eesti Vabariigi kodanik, kes välisriigilt ei saa ega ole saanud kompensatsiooni käesoleva lõike punktides 1 ja 2 kirjeldatu eest, võrdsustatakse represseerituga (edaspidi *represseerituga võrdsustatud isik*), kui:

1) isik võttis osa alates 1940. aasta 16. juunist Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest peetud relvastatud võitlustest;

2) isik invaliidistus mobiliseerituna või ajateenijana NSV Liidu relvajõududes ega võtnud osa Eesti territooriumil repressioonide läbiviimisest.

(2) Represseerituga võrdsustatuks ei loeta isikut, kes mobiliseeriti Punarmeesse kui ÜK(b)P, ÜLKNÜ või ELKNÜ liige või liikmekandidaat või kes kuulus NKVD (MVD) hävituse- või rahvakaitsepataljoni või töölispolgu koosseisu või kes mobiliseeriti Saksa sõjaväkke NSDAP liikmena või liikmekandidaadina ning kes vastab käesoleva seaduse § 2 lõikes 3 sätestatud tingimustele.

Represseeritud inimeste arv Eestis omavalitsuste kaupa

Sotsiaalkindlustusamet andis represseeritu tunnistust omavate inimeste kohta järgnevad andmed kohalike omavalitsuste loikes (rahvastikuregistri elukoha aadressi järgi) 01.01.2020 seisuga. Andmed on seekord esitatud ka vanusegruppide järgi: iga KOV kohta on antud kõigepealt üldarv, sulgudes aga arv vanuses alla 63,5 aasta, vanuses 63,5-85 aastat ja vanuses üle 85 aasta.

Alutaguse vald	kokku 33 inimest (11, 19, 3)	Põhja-Sakala vald	kokku 127 inimest (32, 77, 18)
Anija vald	kokku 42 inimest (5, 34, 3)	Põltsamaa vald	kokku 136 inimest (23, 90, 23)
Antsla vald	kokku 43 inimest (16, 19, 8)	Põlva vald	kokku 102 inimest (24, 64, 14)
Elva vald	kokku 162 inimest (30, 99, 33)	Pärnu linn	kokku 569 inimest (77, 381, 111)
Haapsalu linn	kokku 105 inimest (17, 69, 19)	Raasiku vald	kokku 36 inimest (8, 21, 7)
Haljala vald	kokku 56 inimest (9, 39, 8)	Rae vald	kokku 58 inimest (11, 39, 8)
Harku vald	kokku 64 inimest (4, 56, 4)	Rakvere linn	kokku 123 inimest (12, 82, 29)
Hiiumaa vald	kokku 59 inimest (9, 40, 10)	Rakvere vald	kokku 39 inimest (5, 30, 4)
Häädemeeste vald	kokku 38 inimest (6, 28, 4)	Rapla vald	kokku 119 inimest (14, 82, 23)
Jõelähtme vald	kokku 34 inimest (4, 24, 6)	Ruhnu vald	kokku 0 inimest
Jõgeva vald	kokku 136 inimest (23, 90, 23)	Rõuge vald	kokku 53 inimest (21, 28, 4)
Jõhvi vald	kokku 81 inimest (12, 60, 9)	Räpina vald	kokku 64 inimest (8, 45, 11)
Järva vald	kokku 82 inimest (14, 62, 6)	Saarde vald	kokku 95 inimest (12, 62, 21)
Kadrina vald	kokku 27 inimest (4, 20, 3)	Saaremaa vald	kokku 348 inimest (27, 221, 100)
Kambja vald	kokku 55 inimest (11, 35, 9)	Saku vald	kokku 53 inimest (4, 42, 7)
Kanepi vald	kokku 53 inimest (9, 35, 9)	Saue vald	kokku 118 inimest (19, 80, 19)
Kastre vald	kokku 44 inimest (15, 23, 6)	Setomaa vald	kokku 24 inimest (6, 16, 2)
Kehtna vald	kokku 66 inimest (8, 43, 15)	Sillamäe linn	kokku 10 inimest (4, 6, 0)
Keila linn	kokku 74 inimest (3, 53, 18)	Tallinn	kokku 1737 inimest (159, 1235, 343)
Kihnu vald	kokku 3 inimest (1, 2, 0)	Tapa vald	kokku 79 inimest (10, 56, 13)
Kiili vald	kokku 30 inimest (6, 22, 2)	Tartu linn	kokku 683 inimest (107, 441, 135)
Kohila vald	kokku 52 inimest (14, 32, 6)	Tartu vald	kokku 75 inimest (14, 56, 5)
Kohtla-Järve linn	kokku 86 inimest (24, 51, 11)	Toila vald	kokku 49 inimest (7, 37, 5)
Kose vald	kokku 45 inimest (4, 32, 9)	Tori vald	kokku 109 inimest (24, 69, 16)
Kuusalu vald	kokku 48 inimest (6, 35, 7)	Tõrva vald	kokku 60 inimest (18, 40, 2)
Loksa linn	kokku 11 inimest (3, 6, 2)	Türi vald	kokku 160 inimest (24, 111, 25)
Luunja vald	kokku 20 inimest (5, 12, 3)	Valga vald	kokku 160 inimest (24, 112, 24)
Lääne-Harju vald	kokku 50 inimest (10, 39, 1)	Viimsi vald	kokku 83 inimest (9, 60, 14)
Lääne-Nigula vald	kokku 63 inimest (10, 39, 14)	Viljandi linn	kokku 193 inimest (41, 118, 34)
Lääneranna vald	kokku 53 inimest (5, 40, 8)	Viljandi vald	kokku 170 inimest (36, 121, 13)
Lüganuse vald	kokku 89 inimest (22, 58, 9)	Vinni vald	kokku 57 inimest (9, 38, 10)
Maardu linn	kokku 29 inimest (5, 20, 4)	Viru-Nigula vald	kokku 28 inimest (3, 18, 7)
Muhu vald	kokku 21 inimest (6, 10, 5)	Vormsi vald	kokku 2 inimest (0, 2, 0)
Mulgi vald	kokku 110 inimest (25, 69, 16)	Võru linn	kokku 129 inimest (24, 73, 32)
Mustvee vald	kokku 68 inimest (8, 51, 9)	Võru vald	kokku 83 inimest (27, 44, 12)
Märjamaa vald	kokku 83 inimest (13, 64, 6)	Väike-Maarja vald	kokku 57 inimest (8, 41, 8)
Narva linn	kokku 55 inimest (14, 38, 3)		
Narva-Jõesuu linn	kokku 6 inimest (1, 1, 4)		
Nõo vald	kokku 50 inimest (9, 32, 9)		
Otepää vald	kokku 56 inimest (16, 32, 8)		
Paide linn	kokku 98 inimest (16, 68, 14)		
Peipsiääre vald	kokku 63 inimest (21, 34, 8)		
Põhja-Pärnumaa vald	kokku 88 inimest (14, 53, 21)		

Rahvastikuregistris on elukoha aadress puudu kokku 156 inimesel (66, 80, 10)

Üldkokkuvõttes elas 1.01.20 seisuga Eestis 8675 represseeritu tunnistusega inimest, neist vanuserühmas kuni 63,5 aastat 1385 inimest, vanuserühmas 63,5-85 aastat 5806 inimest ja üle 85 aasta vanuseid 1484 inimest.

Tasuta õigusabi andmine eakatele

Justiitsministeerium toetab 10 000 euroga Eesti pensionäride ühenduste liitu, kes jätkab eakatele tasuta õigusabi andmist.

„Tahame tagada, et eakad saaksid enda küsimustest tulevalt õigusnõu ja teavet ning abi igapäevasel ametiasutustega suhtlemisel ning asjaajamisel. Pensionäride liit andis eelmisel aastal eakatele õigusabi ja osutus konkursi võitjaks ka sellel aastal,“ ütles justiitsminister Raivo Aeg.

Justiitsministeerium kuulutas konkursi eakatele inimestele tasuta õigusabi kättesaadavuse tagamiseks välja möödunud aasta novembris. 10 000 euro suurust toetust antakse eakatele õigusnõu pakkumiseks juba neljandat aastat.

Abivajaja leiab juristide kontaktandmed Eesti pensionäride ühenduste liidu kodulehelt www.eakad.ee rubriigist **Tasuta õigusabi**.

Rahvusvaheline teaduskonverents

“Kommunistliku terrori nekropol”

Eesti Mälu Instituudi ja Ühingu “Memoriaal” (Sankt-Peterburg) koostöös toimus 6.-7. novembril Filmimuuseumis rahvusvaheline teaduskonverents “Kommunistliku terrori nekropol”, kus käsitleti kommunistlike režiimide terrori ohvrite massihaudade otsingu, uurimistöö, mälestamise ja õigusliku staatuse küsimusi. Kõnelejateks olid kogenud spetsialistid Valgevenest, Eestist, Georgiast, Kasahstanist, Lätist, Leedust, Poolast, Venemaalt, Ukrainast, Sloveenias, Kambodžast, Hispaaniast jm.

Ülevaateid ja ettekandeid oli 24, kõik need pakuksid mementolastele suurt huvi. Teemaatika on Mementole lähedane, võrdlus teiste maade kogemustega mõtlemapanev. Kõik, mida tehakse kommunismi kuritegude ülemaailmseks teadvustamiseks, viib lähemale ka rahvusvahelisele hukkamõistmisele.

Kahjuks seab Teataja formaat materjali mahule piirid, nii peame piirduma kahe intervjuuga, mille konverentsil osalenud Poola ja Kambodža esindajad andsid portaalele communistcrimes.org (CC.ORG) ja mida Eesti Mälu Instituut Teatajal lahkelt avaldada lubas.

Rafał Michliński.

Foto: communistcrimes.org

Kohtusime Rafał Michlińskiga Poola Riiklikust Mälestamise Instituudist (IPN) rahvusvahelisel konverentsil „Kommunistliku terrori nekropol“. Tema töö on mälestamise ja ajaloo-teaduse jaoks väga väärtuslik. Nimelt tegelevad Rafał ja tema kolleegid kommunismiohvrite säilmete identifitseerimisega Poolas. DNA-analüüside abil saavad uurijad mõrvatud ohvrite säilmed ja nende lähedased omavahel kokku viia.

CC.ORG: Minu esimene küsimus on veidi üldisem: kus te töötate, millega tegeleb teie osakond ja miks hakasite selles organisatsioonis tööle?

R.M.: Töötan Poola Riikliku Mälestamise Instituudi identifitseerimisosakonnas, täpsemalt otsingu ja tuvastamise büroos. Miks? Kuna minu arvates on Poola totalitaarsete režiimide ohvrite austamine väga oluline.

Kas saaksite oma asutusest ja selle ajaloost veidi lähemalt rääkida? Kui kaua on see tegutsenud?

Kõigepealt loodi natsismikuritegude uurimise komisjon. Aastate jooksul moodustus teistest harudest Rahvusliku Mälestamise Instituut, mis on peamine poola rahva vastu toime pandud kuritegude väljaselgitamise komisjon. Nüüd on meie asutuses kokku üle 2000 inimese, igas vojevoodkonnas (Poola haldusüksus – toim) on piirkondlik osakond. Töötame Varssavi peakontoris ja teeme koostööd sarnaste asutustega teistes riikides.

Mis on teie peamised ülesanded ja meetodid?

Püüame lõpetada kadunud inimeste rääkimata jäänud lood. Uurime asjaolusid, mis selgitaksid, miks ja millal nad kadunuks jäid ja mis edasi sai, kuidas nad surid jne. Üldiselt otsime kommunismiohvrid. Näiteks puuduvad igasugused dokumendid tapetud põrandaaluste sõdurite kohta. Pole ka sugulasi, kes aitaksid loo kokku panna. Proovime leida inimeste täpse matmispaiga, seejärel püüame nende isiku dokumentide abil tõendada ja viime läbi DNA-uuringu veendumaks, et inimese isik on õige. Enamik ohvrid tapeti kusagil metsas või vanglas ja maeti tundmatute sõduritena. Meie püüame neile nende nimed tagasi anda.

Kui palju inimesi jäi Poola ajaloolaste hinnangul kommunistlike repressioonide ajal Poolas kadunuks?

Täpset arvu on väga raske öelda. Allikaid on palju ja erinevad ajaloolased kasutavad erinevat metodoloogiat. Teise maailmasõja ajal sai Poolas surma umbes miljon inimest; kommunismiperioodil kadus või suri ligi 100 000 inimest.

Kas saaksite kirjeldada üht tüüpilist juhtumit: te teate, et kuskil väikelinna lähedal on koht, kuhu võiks olla maetud kommunistliku režiimi ohver. Kui teil on ressursse sinna minna, siis milline sündmusteahel järgneb?

Kõigepealt kontrollime dokumente ja leiame võimaluse pinnast uurida. Seega esimese asjana toimub uurimustöö arhiivides. Kui aga mõni sugulane näitas mat-

mispaiga teistele inimestele kätte, kes sellest omakorda meile rääkisid, siis peavad uurimist alustama arheoloogid. Säilmete või luustike ilmnmisel tuleb kutsuda antropoloog, kes teeb oma töö.

Kas te käite isiklikult oma meeskonnaga kaasas ja osalete väljakaevamistel?

Jah. Viime läbi väljakaevamisi ja otsime säilmeid. Pärast ekshumeerimist võtame luustikest DNA-proovid. Kui meil on leitud inimese isiku kohta info juba olemas, siis võrdleme seda tema sugulaste DNA-ga. Sugulaste DNA-proovid saadetakse laborisse, seejärel ootame tulemusi. Kui tulemused on positiivsed, helistame peredele. Varssavi presidendilossis toimub kaks korda aastas tuvastamiskonverents, kus avalikustatakse meie leitud ohvrite nimed.

Kas DNA-analüüsi ja -vastete leidmise jaoks kasutate partnereid väljaspoolt oma organisatsiooni?

Jah, teste teevad meie partnerid. Kõik sõltub konkreetsest olukorrast ja sugulaste antud infost. Mõnikord, näiteks isa ja poja võrdlemise puhul, tuleb DNA-profiili määramisel teha nn tühi test. Igal üksiku juhtumil on profiili määramise protseduur erinev, kuid kattuvuse leidmine on juba labori ülesanne.

Selleks, et viia kokku säilmed ja nende elavad pereliikmed, peab teil esmalt olema elava inimese DNA. Kas see tähendab, et inimesed peavad teiega ühendust võtma ja oma DNA-proovi andma? Kuidas motiveerite inimesi

oma isiklikku teavet teiega jagama? Kõik ei soovi oma geneetilist teavet välja anda.

Poola ühiskonnas on tohutu vajadus anda II maailmasõjas ja kommunistiperioodil tapetud inimestele nende õiged nimed. Paljud pered ootavad ikka veel omakseid, kes on endiselt kadunud. Sellisel juhul on üheks võimaluseks anda oma DNA-proov, et oma sugulased üles leida. Inimesed on väga motiveeritud ja teavad täpselt, mis nende DNA-ga juhtub ja kuidas me sellega toimetame. Privaatsus on tagatud. Mõnel juhul jagame oma tulemusi ka sotsiaalmeedias, kus võib näha juba tuvastamisprotsessis osalenud inimesi, kelle omaste säilmed on tuvastatud. See julgustab teisi oma DNA-proove andma, et tuvastada kadunud pereliikmed.

Mitu korda aastas saate inimesele öelda, et olete leidnud tema vanaisa või isa, palun tulge ja võtke tõend?

Peame minema tagasi protsessi algusesse, sest on kaks peamist takistust. Esiteks, kui oleme säilmed leidnud, ei ole meil alati nime tõestamiseks vajalikke dokumente. Teiseks ei pruugi meil olla andmeid elavate sugulaste kohta, kelle abil DNA tuvastada. Igal aastal saame inimestelt palju kõnesid, kokku umbes 250–300 päringut aastas. Meil palutakse leida vastav arhiivimaterjal või võtta nende DNA-proov.

Kui paljud inimesed leiavad lõpuks oma lähedaste säilmed?

Alates meie uurimis- ja tuvastusosakonna asutamisest 2016. aastal oleme teinud umbes 150 tuvastust. Me viime leitud säilmed ja nende elavad sugulased DNA-testide abil taas kokku. Ligikaudu 10–15% säilmetest on tuvastatud viimastel aastatel.

Kas oskate kirjeldada sugulaste reaktsiooni, kes positiivse uudise saavad? Kui sajaprotsendiline vaste on leitud, siis milline on tavaliselt inimeste emotsioon?

See on väga liigutav ja raske sõnadesse panna. Inimesed on tänulikud. See on väga tundlik hetk – inimene ootas palju aastaid mingitki teavet oma venna, isa või vanaisa kohta, mõnikord rohkem kui 50 või 60 aastat. Vahel ei suuda inimene uskuda, mis on juhtunud. Nad ootasid väga kaua ja lõpuks meie ülemus, professor Szwagrzyk, helistab neile ja ütleb, et oleme teie isa või vanaisa leidnud. Võin öelda, et sel hetkel, kui kuuleme sugulaste südamest tulevaid tänusõnu, on kogu protsess, arhiivitöö, arheoloogilised, antropoloogilised ja geneetilised uuringud, end ära tasunud.

Mil moel mõjutab aeg teie tööd? Kujutame ette, et 50 aasta pärast tuleb lapse-lapse-lapse-lapselaps oma sugulasi otsima ja on olemas ka dokumendid, mis tõestavad sugulust. Kas ka 50 aasta pärast on võimalik samasugune uurimus läbi viia või on siis põlvkondade ahel juba liiga kauge, et konkreetselt vastet leida?

Usun, et see siiski toimiks. Pigem on küsimus geneetiku olemasolus. Teadus aga alles areneb, jätkuvalt saame sugulastelt DNA-proove, seega võib lähiaastatel paljudgi juhtuda.

Mõnikord võib juhtuda, et olete pannustanud palju aega, energiat ja raha, kuid väljakaevamisel säilmeid ei leita. Kuidas ületate motivatsioonikriisi, kui näete tühja väljakaevamisplatsi?

Isegi, kui leide polnud, võimaldab see tuvastada, et varem oletatud matmisukoht on vale ning on vaja minna uurimistööga edasi. Lähedal on tavaliselt palju uusi kohti ja võimalusi, kus edasi töötada. Kui me ei leidnud konkreetses kohas just neid säilmeid, mida otsisime, siis me ei anna alla. Miski pole valesti läinud, oleme lihtsalt oma aega ja energiat kulutanud.

Mida arvate rahvusvahelisest koostööst oma alal? Täna (7. novembril 2019) vestleme pausi ajal rahvusvahelisel konverentsil “Kommunistliku terrori nekropol” Tallinnas. Kuidas suhtute kolleegide töösse teistest riikidest?

Oleme väga tänulikud võimaluse eest osaleda rahvusvahelisel konverentsil “Kommunistliku terrori nekropol”. Leian, et koostöö teiste instituutide ja organisatsioonidega Euroopast ja mujalt maailmast on väga hea mõte. Näiteks teeme koostööd kolleegidega Gruusiast, kellega koos otsime Stalini Suure terrori (1937–1938) ohvreid. Meie meeskond on praeguseks käinud seal abis ja kogemusi jagamas kolm korda. Vajadus teha koostööd ja ühiseid järeldusi ning õppida teiste kogemustest on suur. Samuti on tähtis oma tööd teistega võrrelda, leidmaks viise, kuidas praeguste probleemidega hakkama saada. Iga samm, mis toob postkommunistlikud ühiskonnad, kes ikka veel ohvreid otsivad, omavahel kokku, eesmärgiga aidata inimesi, kes otsivad oma pereliikmeid, on hea ja vaeva väärt.

Mis on teie arvates üldine teadmiste tase kommunistikuritegude kohta maailmas? Milliseid probleeme te selles osas näete?

Teie küsimuses peitub ka vastus. Nagu me enne arutasime, ei näe paljud inimesed

sed kommunismis üldiselt midagi halba. See on probleem. On neid, kes ütlevad, et see oli hea süsteem, ohvreid võis ju olla, kuid tegelikult polnud see nii halb, kui räägitakse. Mind teeb rõõmsaks asjaolu, et paljud noored loevad raamatuid, otsivad infot, külastavad muuseume, osalevad konverentsidel ja töötavad dokumentidega, kuna neid huvitab Baltimaade ja Kesk-Euroopa ajalugu ning see, mis siin kommunistiperioodil tegelikult juhtus. Üldiselt teadmiste tase paraneb. Tõe leidmine on hea isegi siis, kui selgub, et see on üks väga kurb lugu.

Tänapäeval ei hooli paljud inimesed enam Napoleoni kuritegudest ega muudest kauge mineviku julmustest. Kui demokraatia püsib ja miski vabu ühiskondi ei ähvarda, siis kas kommunistliku diktatuuri kogemust võiks tabada sarnane saatus? Kas 50 aasta pärast lõpetame mälestusmärkide külastamise ja uurimistöö või ei ole te sellega nõus?

See on väljakutse nii meile kui ka järgmisele põlvkonnale. See on teie ja minu töö, see on kõigi meie kolleegide töö, kes üle kogu Euroopa ja maailma kokku on tulnud, et näidata ja tõestada, et juhtunu oli vale. Sellest tuleb õppida, et totalitaarsete režiimide lugu meie riikides enam ei korduks.

Kas teil on antud teemaga ka isiklik seos? Kas keegi teie perekonnast kannatas kommunistliku terrori tõttu?

Ei. Selliseid sugulasi, keda oleks mõjutanud kommunistlik terror, mul isiklikult pole. Tegelikult suri minu vanaisa vend Auschwitzis. Tegemist on teise totalitaarse režiimiga, mille lugu on minu pereliikmete jaoks endiselt elus. See on meie jaoks väga kurb ja liigutav lugu. Austame seda inimest ja mälestame teda väga sageli. Meie jaoks on ta selle väga kurva mineviku sümbol.

Olete tuttav natsistliku ja kommunistliku režiimi võrdlusega. Mõnikord räägivad inimesed, et üks oli halvem ja teine mitte nii väga. Kuidas reageerite, kui selliseid asju kuulete?

Esimene asjana tuleb nende inimestega dialoogi astuda. Isiklikult arvan, et mõlemad režiimid olid tegelikult samaväärsed, sest nad tegid ka mingil hetkel koostööd. Mõlemad tapsid palju inimesi ja tegid meie ühiskondades palju halba. Seetõttu on võimatu öelda, milline režiim oli parem või halvem, sest mõlemad olid võrdselt halvad.

Punase Khmeeri režiim tappis kaks miljonit inimest

Maailm teab Kambodža äärmiselt julmast kommunismikogemusest väga vähe. Diktaator Pol Poti juhitud Khmer Rouge'i (Punane Khmeer) režiim tappis kommunistliku ideoloogia nimel ligikaudu kaks miljonit inimest. Praegu kogutakse Kambodžas andmeid ja mälestusi, et ehitada tulevik kindlale ajaloomälule. See on osa uskumatuna näiva poliitilise vägivallega leppimise protsessist. Kambodža Dokumenteerimiskeskus on Khmer Rouge'i teemaga tegelenud 1997. aastast viies valdkonnas: õigus, mälu, tervenemine, rahu ja areng. Kohtusime Dokumenteerimiskeskuses töötava Kok-Chhay Ly'ga, kes esines rahvusvahelisel teaduskonverentsil "Kommunistliku terrori nekropol" Tallinnas.

Kok-Chhay Ly, Kambodža Dokumenteerimiskeskuse spetsialist.

CC.ORG: Mis on teie roll ja tegevus Kambodža Dokumenteerimiskeskuses?

K.-C.L: Töötan Kambodža Dokumenteerimiskeskuses (DC-Cam), sõltumatus uurimiskeskuses, GIS (geoinfosüsteemide) spetsialistina. Minu töö on koguda ruumilisi andmeid ja kaardistada Khmer Rouge'i (nimi, mis anti Kampuchea Kommunistliku Rahvapartei järgijatele ja režiimile, mis juhtis Kambodžat aastatel 1975–1979 – toim.) kuriteopaigad ja planeerida teavitusprogramme. DC-Cam on Khmer Rouge'i teemaga tegelenud 1997. aastast viies valdkonnas: õigus, mälu, tervenemine, rahu ja areng. Keskus on Khmer Rouge'i tribunali andnud üle umbes miljon dokumenti, et Kambodža rahva nimel õigust nõuda.

Lisaks anname nooremale põlvkonnale ajaloo-alast haridust läbi avalikkusele suunatud teavitusprogrammide. DC-Cam püüab aidata ka tulla traumaga toime genotsiidi üle elanud inimestel. Selle jaoks on meil rändkliinikud, mis tagavad, et inimesed jätkuvalt räägiks riigi õigus-, mäletamis- ja haridusprotsessidest avameelselt. Nn „tervenemine“ viitab endise Khmer Rouge'i kaadri ja ohvrite (ellujäänute) vahelisele lepitusprotsessile.

Rahu hoidmiseks korraldab keskus Kambodžas õppereise, inimõigustealaseid koolitusi ja genotsiiditeemalisi hariduslike üritusi. Keskuse eesmärgiks on saada oma regioonis juhtivaks asutuseks. Edu võti on areng – DC-Cam püüab inimesi enda harimise ja enesetäiendamiseks aidata. Keskus julgustab kambodžalasi minnivikku meeles pidama, elama olevikus ja vaatama ka tulevikku.

Paljud inimesed väljaspool Kambodžat ei tea kahjuks Pol Potist (Khmer Rouge'i juht – toim.) ja tema diktatuurist Kambodžas kuigi palju. Kas te saaksite palun anda ülevaate, kuidas seesugune diktatuur võimule sai ja mis olid antud režiimi ideoloogilised ja poliitilised eesmärgid?

Pol Poti režiim tuli võimule 17. aprillil 1975. aastal. Nende eesmärk oli vabaneda vanast kapitalistide ühiskonnast sotsiaal-

majanduslike reformide abil. Selle saavutamiseks keelati ära raha, vabaturumajandus, normaalsed koolid, eraomand, välismaine mood, religioon ja traditsiooniline Khmeeri kultuur. Lisaks sellele suleti riigikoolid, pagoodid, mõžeed, kirikud, ülikoolid, poed ja valitsushooned, mis muudeti vanglateks ja ümberõppelaagriteks. Sellest hoolimata põgenesid linnaelanikud maale riisifarmidesse või muudesse eraldatud piirkondadesse. Pol Pot'i nelja-aastase juhtimise ajal suri hukkamiste, nälja, kurnatuse ja haiguste tõttu umbes kaks miljonit kambodžalast.

Kuidas terror toimus? Kelle poolt ja mil moel repressioonide kasutati ja kelle vastu olid need suunatud?

Khmer Rouge väitis, et uue Kambodža ülesehitamiseks sobivad ainult „rikkumatud“ inimesed. Pärast režiimi võimuletulekut arreteeriti ja tapeti tuhandeid marsal Lon Nol'iga seotud sõdureid, sõjaväeohvitseride ja riigitöötajaid, keda ei peetud „rikkumatuteks“. Lisaks viljeles Khmer Rouge sadade tuhandete haritlaste, linnaelanike ja etniliste vähemuste (nt chamid ja vietnamlased) kahjustamise poliitikat. 1973. aastal viidi Krouch Chhmari rajoonis Reali külas läbi cham-moslemite massihukkamised, 1975. aastal järgnesid Koh Phali ja Svay Khlaingi külad.

Tuol Slengi vangla on Kambodža 198. vangla hulgas üks olulisemaid. 1976–1979. a. peeti seal kinni ligikaudu 14 000 vangi, nn „režiimi reeturit“, keda kuulati üle, piinati ja hiljem hukati. Idatsoonis hukati paljud Khmer Rouge'iga seotud inimesed, kuna nad olid Vietnami valitsuse poolt välja koolitatud või neid peeti sellele liiga lähedaseks.

Kui paljud tapeti, vangistati või jäi kadunuks?

Kambodža koolilastele õpetatakse, et Kampuchea Kommunistliku Rahvapartei valitsusajal 1975–1979 tapeti 3,3 miljonit inimest. Enamik uurijaid hindavad hukkunu arvuks ligikaudu 1,7 miljonit inimest. Seni pole aga vangistatud või kadunud inimeste täpne arv veel kindlaks tehtud.

Millised on Khmer Rouge'i režiimi massirepressioonide alase uurimistöö peamised saavutused ja teadlaste peamised seisukohad?

Oleme sõltumatu uurijate vabaühendus. Seega on Khmer Rouge'i uurimistöö eesmärk leida tõde Pol Poti diktatuuri ajal juhtunu ja kuritegude eest vastutajate kohta. Khmer Rouge'i juhid toodi Kambodža erakorraliste kohtukodade (ECCC) ette, seadmaks jalule õiglus genotsiidi elujäänute suhtes. Teiseks loob uurimistöö empiiriline narratiiv põhimõttelise arusaama Kampuchea Kommunistlikust Rahvaparteist ja toob ka välja ellujäänute füüsilised ja vaimsed probleemid. Neid haavu ja valu saab leevendada ja parandada kogemusest rääkimise ja oma loo teistega jagamise kaudu.

Kas kommunistlike repressioonide uurijate jaoks on rahvusvaheline koostöö oluline?

Massimõrvad ja barbaarsused toimusid üle maailma. Kommunistide kuritegude tõttu kannatas üle 80 miljoni inimese. On oluline, et Kambodža ühiskonnas arutataks nii genotsiidiküsimuste kui ka traumade seljatamise problemaatika üle. Käesolev rahvusvaheline konverents võimaldab uurijatel rääkida erinevatest probleemidest, millega nad oma riigis kokku puutuvad. Lisaks on võimalik leida lähendusi tulevaste genotsiidide ärahoidmiseks mitte ainult Aasias või Euroopas, vaid ka teistes riikides, kus punast terrorit pole esinenud.

Kuidas toimub süütute ohvrite mälestamine isiklikul ja riigi tasandil?

Eraviisiliselt on süütute ohvrite mälestamisprotsessis oluline roll budismil ja khmeeri kultuuril. Näiteks kutsuvad kohalikud elanikud ja õpilased Mesang'i keskkooli lähedal asuva Khmer Rouge'i matmispaiga juurde budistlikud mungad, kes laulavad ja palvetavad režiimi ohvrite mälestuseks. Ajaloolise koha ja ohvrite mälestuse säilitamiseks on nad koos rajanud mälestusaia.

Rääkides riiklikust tasandist, siis on

valitsus ehitanud üle 80 memoriaali Khmer Rouge'i režiimi ohvrite mälestuseks. Lisaks on valitsus kuulutanud 20. mai riigipühaks, riiklikuks mälestuspäevaks. See annab inimestele võimaluse meenutada oma lähedasi, kelle elu võttis mõrvarlik režiim, mis nõudis ühtekokku hinnanguiselt 1,7 miljoni inimese elu.

Kas represseeritud ohvrite pered ja ellujäänud on endiselt ühiskonnas häälekad?

Jah, ohvritel on ühiskonnas oluline hää. Vastavalt Šveitsi Rahuaruandele[1] on kohtuasjas 001 (Kaing Guek Eavi alias Duchi, kurikuulsa S-21 vanglajuhi kohtuprotsess) ja 002 (protsess Kampuchea kommunistliku partei endise ase- täitja Nuon Chea ja endise riigipea Khieu Samphani vastu) umbes 4000 isikut, kes on taotlenud juhtumise tsiviilisikuna osalemist. Lisaks kohtumenetluses osalejatele on viis miljonit genotsiidid ellujäänud, kes arutlevad Khmer Rouge'i teemade üle konverentsidel ja rahvusvahelistel üritustel või räägivad oma lugusid enda lastele, pereliikmetele ja naabritele.

Mil moel käsitlevad kambodžalased punase terrori perioodi täna? Mida ütlevad poliitikud?

Vastavalt ECCC poolt avaldatud andmetele on kohtuprotsessi jälginud või selles osalenud üle 353 000 inimese.[2] Juhtumi 001 puhul jälgis kohtuprotsessi ja apellatsioonkaebusi 36 493 inimest. Kohtuasjas 002, milles osalesid esimest korda paljud Khmer Rouge'i juhid, osales 212-päevasel kohtuistungil 98 670 inimest. Lisaks on ligi 67 000 inimest Kambodža maapiirkondadest jälginud ECCC kogukonna videokajastusi. See näitab, et suure osa kambodžalaste arvates on uudised Khmer Rouge'i kohta olulised, nad soovivad käimasolevat kohtuprotsessi jälgida, leidmaks tõe ligi kahe miljoni inimese tapmise kohta. Nii tsiviilisikud kui ka poliitikud leiavad, et Khmer Rouge'i režiim oli ebainimlik ja tõi kaasa massimõrva ning nälja. 2011. aastal lisas valitsus Khmer Rouge'i ajaloo ka riiklikusse õppekavasse. Lisaks kasutasid poliitikud Khmer Rouge'i režiimi võidupüha (7. jaanuar) rahukampaania läbiviimiseks ja tulevaste genotsiidide ennetamiseks.

Kuidas süüdistas riik massirepressioonide toimepanijaid kohtus? Kas oli ka kriminaalasju? Kas Kambodža riigina mõistis need kuriteod selgelt hukka ja milliseid termineid kasutati, nimetati neid kommunistlikeks kuritegudeks või millekski muuks?

1997. aastal palus valitsus ÜRO abi Khmer Rouge'i kõrgemate juhtide kohtu alla andmiseks. Seda kohut nimetatakse Kambodža erakorraliseks kohtukojaks, mis on loodud Demokraatliku Kampuchea ajal toime pandud kuritegude kohtu alla andmiseks. Kohtul on kaks peamist juhtumit:

Punaste Khmeeride sõdur.
Foto: AP Photo/Christoph Froehder.

Kohtuasi 001 oli esimene juhtum, mida Kambodža erakorraline kohtukoda käsitles. Phnom Penhis asuva Khmer Rouge'i S-21 vangla endine juht Kaing Guek Eav alias Duch oli kohtuasjas 001 kostja. Duchi süüdistati inimsusevastastes kuritegudes, poliitilises tagakiusamises, vangistamises, piinamises ja muus ebainimlikus tegevuses. Lisaks süüdistati teda 1949. aasta Genfi konventsiooni kordumise raskes rikkumises (tahtlik tapmine, piinamine, ebainimlik kohtlemine, tahtlike tervisekahjustuste ja suurte kehaliste kannatuste põhjustamine).

Juhtum 002 puhul süüdistati Nuon Chea'd ja Khieu Samphani inimsusevastastes kuritegudes, 1949. aasta Genfi konventsiooni kordumise raskes rikkumises ja chami-moslemite ning vietnamlaste genotsiidis. Juhtum 002 osalesid ka Ieng Sary ja tema naine Ieng Thirith.

Esimene kohtuprotsess, juhtum 002/01, algas 21. novembril 2011 ja keskendus peamiselt väidetavatele inimsusevastastele kuritegudele, mis on seotud elanikkonna sunniviisilise väljaviimisega Phnom Penhist ja hiljem ka teistest piirkondadest (esimene ja teine etapp). Lisaks sellele käsitleti Khmeri Vabariigi sõdurite hukkamist Toul Po Chrey hukkamispaigas pärast seda, kui Khmer Rouge oli 1975. aastal võimu üle võtnud.

Juhtum 002/02 viitab teisele kohtuprotsessile Khieu Samphani ja Nuon Chea vastu, millele on lisatud kohtuasja 002 lõppotsuse süüdistused. 2014. aasta 4. aprillil vastu võetud otsusega leidis kohus, et juhtumi 002/02 aluseks saab genotsiid chami-moslemite ning vietnamlaste vastu, sunnitud abielude ja vägistamise süüdistused, budistide kohtlemine jms.

Kas leidis aset kampaania kõigi Pol Poti toetajate eemaldamiseks avalikelt ametikohtadelt?

Ei, seesugust kampaaniat ei toimunud.

1998. aastal soostusid need, kes Khmer Rouge'ist alles olid jäänud, Kambodžaga integreeruma. Poliitiliste järeleandmistega ja valitsuse tehtud kompromissi tõttu on paljud endised Khmer Rouge'i heaks töötanud isikud ka praeguses valitsuses kõrgetel kohtadel. Rahu on saavutatud tänu rahvusliku leppimise soovile ühelt poolt tavaliste kambodžalaste ja teisalt punakhmeeride ja nende perekondade vahel.

Kas Pol Poti diktatuur Kambodžas põhjustab ka praegu ühiskonnas vaidlusi?

Loomulikult, vaidlused punakhmeeride üle on paljude kambodžalaste jaoks endiselt tundlik teema. Hulk intervjueritud Prey Vengi ja Svay Riengi provintsi elanikke väitis, et Pol Pot tuli võimule pärast seda, kui marssal Lon Nol ja tema Ameerika-meelsed toetajad korraldasid eduka riigipöörde eesmärgiga kukutada prints Sihanouk riigipea kohalt. Mõned aga süüdistavad Vietnami sõda; Vietnami vägesid ja ameeriklasi. Väiksem hulk inimesi väidab, et kuningas Sihanouki propaganda kutsus kambodžalasi üles liituma Prey Maki kommunistidega. Väidatakse ka selle üle, kas Pol Pot on vastutav kahe miljoni surnud kambodžalase eest. Mõni usub endiselt, et Khmer Rouge oma inimesi ei tapnud, selle asemel süüdistatakse vietnamlasi.

Vietnami vägede saabumine ja Phnom Penhi piiramine 1979. aastal on oluline, kuid väga tundlik teema. Väidatakse selle üle, kas vietnamlased tulid kambodžalasi tapmisväljadelt vabastama või oli tegemist üle kümne aasta kestnud okupatsiooniga. Valitsuse seisukoht on, et Vietnami väed vabastasid Kambodža Khmer Rouge'i käest ja aitasid Kambodžal edasi areneda. Paljud kambodžalased usuvad aga endiselt, et Vietnami väed olid okupandid, kes viisid hoopis ressursse riigist välja.

Eesti Vabariik 102

Sooviga tähistada Eesti Vabariigi 102. aastapäeva kogunesid Tartu Memento liikmed 19. veebruaril Eesti Rahva Muuseumi (ERM). Giidina võttis meid vastu teadur-kuraator Terje Anepaio. Ta on aastaid olnud seotud küüditamise temaga: kogunud materjali, teinud dokumentaalfilmi, võtnud osa represseeritute üritustest ja suhelnud paljude küüditatutega isiklikult. Külastasime ERM-i lipusaali, kus säilitatakse ja eksponeeritakse Eesti Üliõpilaste Seltsi (EÜS) ajaloolist lippu. Terje andis põhjaliku ülevaate sinimustvalge värvikombinatsiooni kujunemisest, selle tähtsusest eesti soost tudengite ühendajana, Paula Hermannide ideest valmistada sinimustvalge lipp, selle valmistamisest ja pühitsemisest 4. juunil 1884 Otepää kirikus. 24. veebruaril 1918 kuulutati sinimustvalgete lippude lehvides välja Eesti Vabariik. Eesti Vabariigi riigilipu värvideks tunnistati sinine, must ja valge ametlikult 21. nov. 1918.

Esimest EÜS-i lippu hoiti okupatsiooni aastatel peidetuna korstnajas! Originaallipp on tänaseks juba 135 aastat vana. Kui palju on riike, kus on säilinud esimene originaallipp? Lipp on valmistatud naturaalsest siidikangast, mis on kahjuks kõige tundlikum tekstiil valguse, temperatuuri, niiskuse ja biokahjurite mõjule.

Alates taasiseseisvumisest oli EÜS-i lipp hoiul ERM-i vana maja hoidlas Veski tänaval pakituna neutraalsesse paberisse ja metallkasti. Eelnevalt oli lipp konserveeritud ennistuskosjas Kanut. Lipp toodi hoidlast välja vaatamiseks ainult tähtsate

sündmuste puhul EÜS-i juhatuse loal ja juuresolekul. ERM-i tekstiilkonservaatorid valmistasid EÜS-i lipust koopia Eesti Lipu Muuseumile, mis avati 1996. aastal Otepää pastoraadis. Huvilised said kuni ERM-i uue maja valmimiseni näha ainult koopiat.

Auväärne, pühitsetud, ajalooline EÜS-i lipp asub alates 2016. aastast ERM-i uues majas. Lipusaalis on loodud sellele rariteedile sobivad säilitamise tingimused (valgus, temperatuur, niiskus). Lipp on hästi turvatud, aga iga külastaja võib seda lippu näha.

Sinimustvalge riigilipp on olnud eesti rahvast koondavaks ja organiseerivaks jõuks. Pärast lipusaali külastamist esitles Terje Anepaio meile ERM-is säilitatavate fotode ja videoklippide abil Eesti lipu 135. aastapäevaks koostatud videomontaaži sündmustest, mis on seotud meie sinimustvalge lipuga.

Rahvakultuuri koolitus- ja teabekeskuse juhataja Ellen Värvi tutvustas meile keskuse tööd ning enesetäiendamise ja õppimise võimalusi. Alati on ERM-is oodatud represseeritute mälestused, Siberi kirjavahetus ja fotod. Fotodest ja kirjadest tehakse soovi korral ERM-is koopiad, originaalid jäävad omaniku kätte. Fotod peavad olema kindlasti legendeeritud (s.t. fotod on varustatud andmetega kohast, ajast, isikutest ja sündmusest). Kontaktisik on paarhivaar Tiina Tael, tel. 7363062.

*Maie Alumaa,
Tartu Memento*

Tartu Memento esimehe

Enn Tartu kõne 1. veebruaril 2020

TARTU RAHU 100

2. veebruaril 2020. aastal möödub 100 aastat Tartu rahulepingu sõlmimisest Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahel Tartu rahu majas.

Tervitame ja õnnitleme kõiki Tartu rahu 100. aastapäeva tähistajaid ja tunnustajaid nii Tartus, Tallinnas, kogu Eestis ja kogu maailmas! Tartu rahu on Eesti Vabariigi sünnitunnistus. Tartu rahust ei tohi loobuda. Meenutaksin 1920. aasta 2. veebruaril rahulepingu allkirjutamise järel Jaan Poska öeldud sõnu: „Tänane päev on Eestile kõige tähtsam ta ajaloos 700 aasta keskel – esimest korda määrab Eesti ise oma saatuse.“

431 päeva kestnud Eestile võidukas Vabadussõda oli lõppenud. Vahele oli hakas kehtima 3. jaanuaril 1920. aastal kell 10.30. Eesti Vabariigis tähistame seda langemise päevana. Rahulepingu kõik 20 artiklit on olulised. Meenutaksin veelkord teisest artiklist seda järgmist osa: „Eesti rahvale ja maale ei järgne endisest Vene riigi külge kuuluvusest mingisuguseid kohustusi Venemaa vastu“.

Eesti Vabariik ei tohi loobuda Tartu rahu kehtivusest ja selgitamisest, et praegune Eesti Vabariik on õigusliku järjepidevuse alusel taastatud riik. Sellisena on Eesti Vabariiki tunnistanud ÜRO, paljud maailma riigid, 1992. aastal põhiseaduse rahvahääletusel Eesti Vabariigi kodanikud, NATO ning Euroopa Liit. Eesti Vabariigi esindajad peavad taotlema, et Vene Föderatsioon tunnistaks Eesti vägivaldset okupeerimist ja annekteerimist NSV Liidu poolt 1940. aastal ning sellele järgnenud kohutavat Eesti Vabariigi kodanike represseerimist ja kompenseeriks nendele tekitatud kahjud.

Seisame Eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise eest läbi aegade! Tartu rahu on maailmarahu lahutamatu osa!

Tartu Memento liikmed
Eesti Rahva Muuseumis
19. veebruaril 2020.

VALGAMAA

1949. aasta küüditatute mälestamine Valgamaal

25. märts 2020, Keeni raudteejaam Valgamaal. Valgamaa Memento juhatuse liikmed panid pärja ja süütasid küünlad mälestamiseks 1949. aasta küüditatuid.

Kuna riigis on välja kuulutatud eriolukord, siis rahvarohket mälestusüritust ei toimunud.

Valgamaa Memento juhatuse liikmed Eino Elmend, Riina Koemets ja Kalev Vähi.

Keskmine: juhatuse esimees Enno Kase.

IDA-VIRUMAA

Alutaguse Memento 30

Kommunistide repressioonide all kannatanute Alutaguse organisatsioon ALUTAGUSE MEMENTO moodustati juriidiliselt 17. veebruaril 1990.a.

Seoses sellega kogunesid Alutaguse mementolased 22.02.2020.a. kell 12:00 Jõhvi Mikhkli kirikusse. Kutsutud olid kõik organisatsiooni liikmed, kohalikke omavalitsuste esindajad, riiklike institutsioonide esindajad, kes baseeruvad Jõhvis ning kõik, kes on ühel või teisel viisil toetanud meie tegevust.

Tänukirjadega tunnustati Alutaguse Memento asutajaliikmeid Uno Säästlat, Anne Nurgamaad, Lehte Ontonit, Uno Tuuksamit, Laine Kangurit. Samuti anti üle tänukirjad Jõhvi Vallavalitsusele, Viru Vanglale, Alutaguse Jõhvi Malevale, Jõhvi Politsei- ja Piirivalveametile ning Kaitseliidu Alutaguse Maleva Lügänuuse malevkonnale.

Memento auristid anti üle tublile organisatsiooni liikmele ja ajaloo talletajale Laidi Kivistile, Jõhvi Vallavalitsuse majandusnõunikule ja Jõhvi küüditamise mälestuskivide korrastajale Aivo Tammele. Purtse hiimäel asuva kommunismiohvrite leinapargi rajamise, hooldamise ning füüsilise ja vaimse abi eest omistati aurist Ants Kangrole, kes oli omal ajal Lügänuuse valla ehitusnõunik.

Tänukirjad anti üle ka aktiivsematele erasikutele, viimase ülemnõukogu liikmele ja 20. augusti klubi liikmele Priidu Priksile ning omaaegsele riigikogu liikmele Avo Kiirele. Vestlus ja mälestuste heietamine leidis aset Mikhkli kiriku kantselei saalis.

Tänu kiri ja siiras tänu Mikhkli kogudusele, kes on meile igati abiks ja toeks olnud.

PÄRNUMAA

Pärnu Memento juhatuse liige Isabell Maripuu ja veel mõned kohaletulnud inimesed süütasid mälestusmärgi juures küünlad, asetasid lilled ja pärja ning olid mälestusseisakus. Mõni tund hiljem asetasid pärjad ka linnavalitsus ja omavalitsuste liit.

Fotod: Isabell Maripuu

SAAREMAA

Saare Maakonna Memento Ühenduse uus esimees, EML juhatuse liige Jaen Teär saatis Memento Teatajale isamaalise mõtteavalduse ja kaks luuletust oma suuremast laulusalvest.

Aeg-ajalt esitab Eesti Kaitseväge erukapten, praegune tegus kaitseliitlane Jaen Teär oma luulet ka lauldes.

MÕTISKLUUS

1941. a. küüditamine saadi nii suures ulatuses läbi viia ainult sellepärast, et olime sunnitud 1940. aastal loobuma oma iseseisvusest. Järele oli jäänud satelliitriik, suure Moskva lõa otsas. ENSV-l endal puudus otsustamise õigus. Kaitseliidu üksused olid laiali saadetud ja relvad ära korjatud. Targad inimesed tuli ära küüditada. Kõik kõrgemad ohvitserid, koolide juhatajad, linnapead, kaitseliidu ohvitserid, piirivalvurid, õpetajad, kirikuõpetajad ja palju teisi tarku ja eesrindlikke inimesi kuulus küüditamisele esmajärjekorras, et kustutada igaveseks rahva mälu iseolemise ja vabadusest.

Ohvraid oli palju, eriti meeste hulgas, kes sattusid laagritesse. Samuti asumispaikades suri palju lapsi ja naisi. Kõik kommune lootused ei läinud siiski täide. Paljud tulid tagasi ja rahva mälu oli säilinud läbi laste ja nende emade.

Sotsialistlik riigikord Eestis sai oma le täpselt niipalju vaenlasi, kui palju Siberist rahvast tagasi tuli. Nad ei olnud küll aktiivsed vaenlased, aga esimesel võimalusel haaramas riigis ohjad oma kätte.

Ja see aeg tuli. Korraga olid meie väikeses riigis kõik vajalikud inimesed olemas, kes suutsid iseseisva riigi uuesti käima panna. Kuna minu vanaisa Albert Vaher oli kaitseliidu ohvitser ja mõrvatud Venemaal, siis loomulikult minust sai kaitseliitlane 1990. aastal kaitseliidu taasloomisel ja hiljem elukutseline sõjaväelane. Eesti sõdurid on väga hea väljaõppega. Jumala abiga püsigu meie riik kaua, et meil oleks, mida kaitsta.

Siin üks minu sõdurilaul:

OLEN SÕJAMEES MA

Kui vaenuväe tuli laastab randa
ja palju mehi magab surmaund.
Et võõrad ei saaks kinnitada kanda,
tuleb minna, käes tasumisetund.
Rannameri sini-roheline,
purjekad kui liblikate lend.
Igas paadis meeskond kümnemeheline;
mõõgad vööl, neist mõnigi mu vend.

Olen sõjamees ma,
taas pean minema
Südames mul sa,
armas Eestimaa!

Nüüd minek, kaldal märgutuled.
Igas sadamas liitumas uus laev.
Puhusid veel kodukandi tuuled,
näod naersid, silmis oli raev.
Kodupinnal raiunud me rauda.
Ka Taanis, Soomes, Venes, Saksamaal.
Meid taevastega võeti ühte lauda.
Meid tuhandeid, täis sai pidusaal.

Olen sõjamees ma,
taas pean minema.
Südames mul sa,
armas Eestimaa!

Eestlane on sündind sõjameheks,
kõrge on ta lahingumoraal.
Me isadega vaimus saanud üheks.
Jah, see on meie püha graal.
Me oma kohust täitma peame,
et vabana saaks olla meie maa.
Langenute verehinda teame.
Kulla eest ei priiust osta saa.

Olen sõjamees ma,
taas pean minema
Südames mul sa,
armas Eestimaa!

Foto: Saarte Hääle arhiivist

MEIE KODUDEKS POLNUD SAUN

Meie kodudeks polnud saun.
Sestap peresid võõrsile viidi.
Mitte keegi ei tundnud end süüdi,
oli kõhnuke toidupaun.

Valvureil vindid ja pagunid –
läksid tee loomavagunid.
Lõppjaama maale ja linnas
kus sirbid ja vasarad hinnas.
Kõigil viisnurgad rinnas.

Rabas meid Kremli Päike –
lõõsk punane käis üle maa.
Siia toodi teid surema,
teadis ju komandant kõike.

Ja hauad ja hauad ja hauad...
õed vennad sa endale nõuad.
Tusk meelega ja viha
toitis me vabadusiha.
Vabadusiha!

Taas kodus ilma majast ja maata.
Nii vähe käidud sai koolis.
Või kes meist üldsegi hoolis?
Nii paljud meil silma ei vaata.

Ja salad mesikeeli
noolisid meie meeli.
Kõik on muutunud nüüd,
mitte keegi ei tunnista süüd.
Ei tunnista süüd.

JÕGEVAMAA

Aastad need läevad ja kaunimad päevad jäänd sinna, kus noorusemaa...

Inimestel, kelle noorusaeg möödus küüditatutena, kus iga järgnev päev oli tõeline ellujäämise ime, „õnneks“ oli see, kui su kõrval oli samuti küüditatud pere liige. Seda tänapäevases kontekstis küll õnne alla paigutada ei saa. Need ajad on jäänud aastakümnete taha.

2019. aastal möödus 70 aastat 1949. aasta märtsiküüditamisest, järgmisel aastal möödub 80 aastat 1941. aasta juuniküüditamisest. Tolleaegseist noortest ja lastest on saanud eakad ja juba väga eakad. Ja palju oleks tahtnud, et meid veel mingid „kaunimad päevad“ ees ootavad, aga me püüame oma allesjäänud aastaid elada väärikalt ja mitte unustada ka möödunud. Meie, Jõgevamaa represseeritud, oleme püüdnud oma igapäevase tegevusega säilitada ühtsustunnet. Nii olemegi igal aastal korraldanud ühe suurema ürituse aasta lõpul. Seekordsel üritusel käsitlesime ka 1949. aasta märtsiküüditamise teemat pisut laiemalt. Meiega jagas oma mälestusi-meenutusi sellest ajast Jaan Koll, meie enda ühingu liige. Jaani värvikaid mälestusi on alati huvitav kuulata.

Tolleaegsest Palamuse kandi elustolust andis ülevaate Palamuse O. Lutsu Kihelkonnamuuseumi pedagoog Aili Kalavus.

Meelelahutusliku osa eest kandsid seekord hoolt kohalikud rahvatantsijad „Palamuse Maalid“ ning meile kõigile

tuntud Voldemar Kuslap, kes jäi isata juba kolmekümne aastate lõpu repressioonides Peipsi taguses Eesti külas. Tema esitatud ilusad ja mõnusad laulud ning sekka parajalt huumorit meeldisid rahvale väga. Need üritused on alati rohkearvulised ja see näitab, et inimesed tahavad kokku saada, tahavad suhelda, vaatamata vanusele ja muudele muredele. Nii püüame meie oma tänas-tesse päevadesse kaunidust tuua.

Reet Aluoja, juhatuse esimees

Meelelahutust pakkus laulja Voldemar Kuslap, ülemisel fotol kõneleb O. Lutsu kihelkonnamuuseumi pedagoog Aili Kalavus.

Fotod: Jõgevamaa Memento kogu

HIIUMAA

Tänavune aasta on hiidlaste jaoks sama eriline kui kõigile teistele. Viirus on asunud elu juhtima.

Hiidlaste jaoks algas aasta Vabadus-sõja relvarahu 100. aastapäeva tähistamisega 3. jaanuaril. Edasi osalesime Tartu rahu 100. aastapäeva tähistamisel ja vabariigi 102. sünnipäeval, asetades lilled II Maailmasõjas langenud hiidlaste monumendi jalamile. Kõigi nende ürituste eestvedajaks oli kohalik kaitseliit.

25. märtsil möödus 71 aastat 1949. aasta suurvõitlusest. Vabadusvõitlejate ja Represseeritud Hiiu- ja Ühingu liikmed on sel päeval alati kokku saanud, Lehtma mälestuskivi juurde lilled viinud ja küünlad süüdanud. Kahjuks polnud koroonaviiruse ohu tõttu sel aastal juba traditsiooniks kujunenud üritust võimalik korraldada. Kujunenud olukorras piirdusime juhatuse liikmete poolt lillede asetamisega ja süütasime 280 küünalt kõigi kannatanute mälestuseks. Hiiu- ja Ühingu poolt asetas pärja volikogu esimees Aivar Viidik. Tähtpäeva pidas lilledega meele ka kohalik Muinsuskaitse Selts.

Kõigest hoolimata vaatame optimistlikult tulevikku ja ootame piirangute kaotamist, et asuda kavandama suviseid üritusi. Eeldatavasti on suve teises pooles võimalik korraldada vabariiklikke üritusi, millest hea meelega osa võtaksime. Seniks säilitame optimismi ja soovime kõigile rahu ja tervist.

*Helve-Esta Sillamaa,
juhatuse liige*

Mälestuskivi Lehtmas.

Foto: Hiiu- ja Ühingu Memento kogu

VILJANDIMAA

Seekord sedamoodi Viljandis

Viljandis möödus 71 aastat märtsiküditamisest vaikselt. Kogu maailma tabanud laialdane koroonaviiruse levik muutis ka meie plaane ning alates märtsist on kõik planeeritud üritused ja ettevõtmised ning külastused ja väljasõidud ära jäänud ja edasi lükatud.

Nii oli meil plaanis kohtuda Murut Rukkilille Ühingu ning külastada koos KUMU, kus pidid kohal olema ka külalised Leedust, Lätist ja Krasnojarskist. Üritus pidi sisaldama muuseumi külastust, kontserti ja ühist lõunat. Ka pidime märtsis külastama Eesti Rahva Muuseumi Tartus, kus oli planeeritud Järvamaa represseeritute väljapanek Siberi ajast, esemetest, fotodest ja muust. See ettevõtmine on edasi lükatud ja toimuma võimaluse saabudes.

Traditsiooniliselt pidime 25. märtsil kogunema represseeritute mälestuskivi juures mõisapargis. Kuna avalike ürituste korraldamine oli keelatud, siis kogunes tavapärasel ajal kivi juurde üksnes väike seltskond. Kümme inimest jälgisid eriolukorra nõudeid, aetasime kivi juurde pärjad Memento Viljandi Ühenduse ja Represseeritute Klubi Viljandis poolt ja küünlad. Viljandi Jaani kogudus

se õpetaja Marko Tiitus rääkis rasketest aegadest, kõrvutades olnut ja praegust väga erilist ja teistmoodi rasket aega. Lõpetuseks õnnistas koguduse õpetaja kohal viibinuid ja kõiki teisi. Sel korral jäid süütamata 2497 küünalt Viljandi lauluväljakul – ka seda teeme edaspidi.

Meie, kes me oleme Siberi karmid ajad läbi teinud, külma ja toidu puudumist tundnud ja talunud, paljusid Siberi mulda matnud – me oleme need ajad üle elanud ja tagasi tulnud, eludega edasi läinud. Praeguse aja piirangud on eelkõige rasked noorematele, kes on siiani saanud nautida suhteliselt muretu elu. On meie aeg oma kogemusi jagada ja ka olla toeks, nii nagu meilegi distantisilt toeks ollakse.

Olgem ettevaatlikud ja hoidkem enast ja teisi, et saaksime õige pea naasta oma tavapäraste tegevuste juurde – olgu need siis kohtumised oma perede ja sõpradega või meie ühised ettevõtmised. Kokku saades jätkub juttu ilmselt pikemaks – kõigil on erinevad kogemused ja lood, mida on eriolukorra ajal kogetud ja mida kindlasti jagada tahetakse.

Ene Juurik

Memento Viljandi Ühendus

Represseeritute mälestuskivi Viljandis

Viljandimaa mementolaste tegemisi

Möödunud aasta 8. detsembril toimus mementolaste viimane 2019. aasta kokkusaamine meie tavapärasel kohal, Viljandi Sakala keskus.

Meile esinesid tantsustuudio Saltana tantsijad – noored, rõõmsad inimesed, kes esitasid viis tantsu, sealhulgas oli ka üks mustlastants, mis esinemisse veel väga erilise särtsu sisse tõi. Esinemine oli hoogne ja võrratu, mementolased ei olnud aplausiga loomulikult kitsid. Vahepeal said kokkutulnud ka ise tantsu lüüa – sel korral oli meile muusikat tegemas Endel Arba. Ka ei puudu meie üritustelt eestlastele oma ühislaulmised.

Jaanuaris me kokku ei saanud, see on nii olnud juba mõned aastad. Seega oodati 8. veebruaril üritust juba väga. Meid külastas Riigikogu liige pr Hel-

men Kütt. Nagu alati kuulati tema etteastet huviga ja esitati küsimusi. Taas olid meil esinemas ka tantsijad – sel korral siis tantsurühm Hõbelised - 6 tantsupaari, kes esitasid meile toreda kava.

Ehkki liikmete keskmine vanus on 83-87 aastat, on alati tore vaadata, kuidas nad rõõmsatujuliste ja kenasti sätituna kohale tulevad, kaasas lilled ja ka kingitused sünnipäevalastele. Samuti on lauakesed liikmete endi poolt kaetud hea ja paremaga. Meie üritused on meie liikmetele suur sündmus, hea võimalus kokku saamiseks ja oma uudiste rääkimiseks ning teiste omade kuulamiseks. Neid üritusi oodatakse alati väga ja loomulikult on kahju, et enne sügist ju kokkusaamisi praegu ei tule. Juubilarid klubi poolt siiski

Saltana tantsijad koos Ene Juurikuga.

õnnitlemata ei jää – neile saadame koju käsitööna valminud tervituskaardid.

Põlvamaa saab küüditatute mälestusmärgi

Miks mälestusmärk Põlvasse?

Eesti Memento Liidu tegevuse üheks põhimõtteks on represseeritute mälestuse igakülgne jäädvustamine, sinna ritta kuuluvad ka avalikku ruumi püstitatud mälestusmärgid. Ainuke mälestusmärk praegusel Põlvamaa haldusalal 1941. ja 1949. aasta küüditatutele asub Veriora raudteejaamas, kust ka tegelikult ešelonid teele läksid. See on plaadiga väike kivi.

Verioral on praegugi rongipeatus, kuid inimesi satub sinna ikkagi vähe, sest tegemist on pisikese maakohaga. Rahvarohkeks muutub Veriora raudteejaama esine ala vaid kaks korda aastas: 25. märtsil ja 14. juunil, kui maakonna mementolased kogunevad mälestusüritusele. See viiski mõtte, et Põlvamaa vajab ühte suuremat mälestusmärki asukohaga maakonna südames Põlvas, kuna keskuses asuva mälestusmärgi juurde on kõigil lihtne pääseda.

Koostöös Põlva vallavalitsusega valisime asukohaks Põlva raudteejaama esise väljaku, mis on sümbolne paik, sest raudtee oli see, mida mööda rongid küüditatutega Siberisse sõitsid.

Põlva vald on jaamahoonde esise ala korda teinud, mälestusmärk sulandub olemasoleva kõrghaljastusega ning raudteejaama juurest on väga hea bus-siühendus kesklinnaga.

Plaanitav mälestusmärk on hästi nähtav nii rongile minejatele kui ka sealt tulijatele, samuti bussiga möödujatele, kõnelemata jalutajatest.

Vanemad inimesed mõistavad kohe, millega on tegemist. Järeltulevatele põlvedele saavad kohapeal selgitusi jagada nii vanavanemad kui ka koolide ajalooõpetajad. See võiks kujuneda kohaks, kuhu minna ja küüditamisest rääkida. Põlva saab esteetiliselt plaanis juurde ühe professionaalselt teostatud kunstiteose.

Põlva vallavalitsus on igati toetanud Memento Põlvamaa ühendust selle ülesande täitmisel.

Skulptor Jaak Soans mälestusmärgi maketiga.

Foto: Põlvamaa Memento kogu

Skulptorist ja mälestusmärgist

Monumendi autor on Jaak Soans. Eesti Kunstiakadeemia emeriitprofessor Jaak Soans on koolitanud suure hulga Eesti tegevskulptoreid ja jätnud oma loominguga tähelepanuväärse jälje eesti skulptuuri ajalukku. Tema teosed kaunistavad mitmeid Eesti linnu. (Tammisaare monument Tallinnas, Kristjan Jaak Peterson ja Jakob Hurt Tartus jne.)

Põlvasse tehtav monument koosneb skulptuursest ja arhitektuursest osast. Kunstnikul valmis mitu kavandit, millest Põlva vallavalitsuse esindajatega valiku tegime.

Mälestusmärgi arhitektuurse osa materjaliks on graniit. Sellele on paigutatud horisontaalne aktiivne pronkskujund, mis kunstniku sõnul sümboliseerib kolme teadmatusse kihutavat süütute inimestega täidetud loomavagunit. Viimased mõjuvad tumedate, ähvardavalt õelate äikesepilvedena maa kohal. Graniitalusel on lihtne stiliseeritud õudu ja ahastust väljendav käega silmnägu kattev pronkskujund, mis peaks looma sideme ülal asuva vagunimotiiviga. Lõpliku tähenduse annavad monumendile pronksnumbrid 1941 ja 1949 ja graniiti raiutud sõna-

paar: Põlvamaa küüditatutele.

Mälestusmärk mõjub tänu ekspressiivsele vormilahendusele traagiliselt, mis peaks vaatajas tekitama tunde, et selline saatus ei tohiks kedagi kunagi tabada, ja on tõenduseks, et Eesti rahvas saab kõigist kriisidest üle.

Mälestusmärk on plaanis avada tänavu leinapäeval 14. juunil. Loodame, et koroonaviirus korrekture ei tee.

Toetajad

Mälestusmärgi põhirahastaja on ERAF (Eesti Represseeritute Abistamise Fond), toetanud on kolm koalitsioonierakonda, Põlva vallavalitsus ja Põlvamaa omavalitsuste liit.

Kes soovib küüditatutele pühendatud mälestusmärgi rajamist toetada, saab seda teha, tehes annetuse Memento Põlvamaa ühenduse sihtotstarbelisele kontole: EE262200221071155776.

Roman Parmas,
Memento Põlvamaa ühenduse
juhatuse esimees

Okupatsioonide ja vabaduse muuseumis Vabamu on tähelepanu Siberi-lugudel

VABAMU

Okupatsioonide ja Vabaduse muuseum on viimase poole aasta jooksul keskendunud Siberi lugude mäletamisele ja talletamisele. Toimunud on üleriigiline kogumisaktsioon “Ajalugu asjadest” (vaata lk 24), muuseumi meeskond on ette lugenud Hilda Sikuti kirju ning juunis avatakse Vabamus ajutine näitus “Siberi Valge”.

Hilda Sikuti kirjad Kasahstani vangilaagrist

Aprillis lugesid okupatsioonide ja vabaduse muuseumi Vabamu töötajad interneti vahendusel ette kirju raamatust „Kirjad Kasahstani vangilaagrist. Emaarmastus kirjade kaudu aastatel 1954–1956“, mis räägib armastusest, perekondlikest suhetest, unistusest, keerulistest aegadest ja kaugetest vahemaadest. Poole sajandi taguse kirjavahetuse ettelugemisega innustas Vabamu haarama paberi ja pliitsi ja kirjutama eriolukorras oma lähedastele.

Raamatusse „Kirjad Kasahstani vangilaagrist. Emaarmastus kirjade kaudu aastatel 1954–1956“ on Ilme Ristla koondanud enda ja lähedaste kirjad ajast, mil tema ema Hilda Sikut viibis

vangilaagris. Ilme oli kõigest 11-kuune, kui suri tema isa, ning kolmeaastane, kui Nõukogude võim määras tema emale 1948. aastal § 58 alusel 25 aastat sunnitööd Kasahstani vangilaagris. Ilme jäi onu pere ja vanaema hoolde. Kuus aastat ei teadnud nad Hilda saatusest midagi. Kirjavahetus algas pea poolteist aastat pärast Stalini surma, 1954. aastal, kui saadi emalt esimene venekeelne kiri. Algul lubati Hildal kirjutada vaid kaks kirja aastas, hiljem juba kaks kirja kuus. Hilda kirjades ei ole esiplaanil vangilaagri raskused. Selle asemel kirjutas ta oma igapäevast ning püüdis leida ka kõige keerulisemates olukordades helgust, et argipäev liialt

rusuvaks ei muutuks. Hilda vabanes vangilaagrist 1956. aastal. Kolme aasta kirj vahetus on koondatud tütre koostatud raamatusse. Raamatu autor Ilme Ristla hoidis sadu ema poolt Kasahstani vangilaagrist saadetud kirju pea 60 aastat kodus valges karbis. 2017. aastal otsustas Ilme kirjad annetada okupatsioonide ja vabaduse muuseumile Vabamu.

Videod kirjade ettelugemisest leiab Vabamu kodulehelt: <https://vabamu.ee/mis-toimub/sundmused/kirjad-koostele-ja-raamatut-„Kirjad-Kasahstani-vangilaagrist. Emaarmastus-kirjade-kaudu-aastatel-1954-1956“-on-voimalik-osta-Vabamu-muuseumipoest>.

Pea 60 aastat karbis hoitud vangilaagrist saadetud kirju saab kuulata ja lugeda ka raamatust.

Uus ajutine näitus “Siberi Valge”

Okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu avab eriolukorra lõppedes Johanna Rannula visuaalkunstilisel uurimusel põhineva näituse Siberist. Näituse kuraator küsib oma loomingus - kas Siberil on oma värv? Siberiga seostuvad kohutavad peatükid ajaloos – kirjeldamatud inimkannatused, kõle ja külm loodus ning enneolematu ebaõiglus.

Siberil on ka inimlikke külgi ja näituse fookus on küüditamise tõttu Siberis kasvanud eesti laste mälestustel, maastikel ja perekonna arhiividest leitud hetkedel. Kunstnik mõtiskleb, kuidas suhestuvad isiklikud kogemused ühiskondliku ajalookäsitlusega ja milline on tagantjärele Siberi kuvand. Näituse keskmes portreeteeritakse kuute Siberis lapsepõlve veetnud küüditatut.

Johanna Rannula on lõpetanud Eesti Kunstiakadeemia urbanistika magistrantuuri. Oma kunstis põimib ta antropoloogilisi meetodeid ja fotodokumentalistikat, fookuses on kohamälu, nostalgia ja vananemise teemad. Siberisse jõudis ta koos Eesti Kunstiakadeemia vilistlaste ekspeditsioonidega 2017. ja 2018. aasta suvedel, edasi uuris ta küüditamise teemat Vaskjala residentuuris. Rannula töötab Tallinna Linnamuuseumis näituste projektijuhina.

Ajutine näitus jääb Vabamus avatuks 2021 aasta alguseni.

*Keiu Telve,
Okupatsioonide ja vabaduse muuseumi
Vabamu tegevdirektor*

Vabamu meeskond 24. veebruaril pidupäeva puhul muuseumi ees teed jagamas

Vabamu kaasik kevadises taasavamise ootuses.

Fotod okupatsioonide ja vabaduse muuseumi Vabamu kogudest

Stalini ausamba avamine Pärnus, 1950.

Fotod: Eesti Filmiarhiiv

1949. aastaks oli Eesti linnades suur osa varemeid koristatud, tühjade aukude täisehitamine võttis veel pikalt aega. Aga püstitati juba esimesi uusi mälestussambaid mahavõetute asemele. ENSV Ministrite Nõukogu võttis vastu määruse, millega avalike mälestusmärkide rajamiseks andis loa Ministrite Nõukogu. Seda võib tõlgendada kaheti: režiimi järjekordse survena, aga ka avaliku ruumi kaitsmisena Venemaa skulptuurivabrikutest meile juba jõudnud koopiade eest. See oli ka eesti skulptorite huvides, kellele see oli üks väheseid teenimisvõimalusi. Vene skulptorite pealetung aga kestis. 1950. a. Balti jaama ees avatud Stalini monumendi autor oli Nikolai Tomski. Muide, on väidetud, et täispikkuses kuju metall olnud pärit 1949. a. Keila lähedalt Kumnast mahavõetud Martin Lutheri kujust. 1951. a. avati Stalini monumendid Pärnus ja Valgas, kuid ilma eespool mainitud loata.

Mais 1951 saatis ENSV Kunstide Valitsus kõigi rajoonide ja vabariikliku alluvusega linnade täitevkomiteedele ringkirja, milles sooviti teada monumentide rajamise plaane sellel ja järgmisel viisaastakul ning rõhutati veelkord projektide kinnitamise korda.

Vastused saadi 34 täitevkomiteelt, seega mitte kõigilt. Eestis oli teatavasti 39 rajooni ja 5 vabariikliku alluvusega linna. Türi ja Otepää teatasid, et nemad ei planeeri mingeid monumente, Otepää lisas ka põhjenduse – kuna rajoon ei kuulu „põhiraajoonide” hulka. Tegemist oli tööpoolest niihästi pindalalt kui elanike arvult ühe väikseima rajooniga, mis likvideeriti 1959. a. 33 rajooni või linna maadel sooviti rajada 131 mälestusmärki. Kõige enam oli vennaskalmude ja lahingukohtade mälestusmärke – 34. Ainuüksi Kuressaare rajooni (Kingissepaks sai see aasta hiljem) territooriumile kavandati 16 objekti, 5-7 oli neid kavandatud ka Elva, Orissaare ja Märjamaa rajooni. Lenini ja Stalini mälestusmärke oli planeeritud 34, tavaliselt kumbagi üks, aga juba arv näitab, et mitte kõik rajoonikeskused seda ei planeerinud. Aga väike Kose rajoon soovis oma kirikukülla mõlemad, viisaastaku lõpul sama komplekti ka Kehra. Muid mälestusmärke pälvivaid isikuid oli samuti. Tartu soovis rajada Heidemanni, Pirogovi, Burdenko, Žukovski ja Juhan Liivi mälestusmärgid. Narva sümpaatia kaldus ainult ida poole:

Lenini mälestusmärk Narvas, foto 1993.a.

Lomonossov, Gorki, Puškin, lisaks Kreenholmi streik ja 1918. a. saavutatud võidu (?) mälestusmärk. Jõhvis oli plaanis kaks Leninit ja kaks Stalinit, lisaks Kalinin, Kirov ja 20 eraldi veel välja mõtlemata (kirjas raznõh) isikut. Tagasihoidlikud oldi Põltsamaal, kus kavatseti püstitada vaid Kingissepa mälestusmärk, „sest Kingissepp on end Põltsamaal varjanud”. Mä-

lestusmärkide mõõtmed olid pigem tagasihoidlikud, palju oli kavas püstitada büste (mitmes kirjas loogilise tuletisena püste). Ambitsioonikaim oli vast Viljandi täitevkomitee kava rajada 1956. a. Huntaugu mäele fašismiohvrite mälestusmärk: sammas skulptuuriga, kõrgus 12 meetrit.

See lugu on iseenest ju tühisevõitu – enamik planeeritud Stalineist ja Lenineist jäi rajamata, samuti muude isikute mälestusmärgid, langenute vennashaudade tähistamine võttis märksa pikema aja. Aja märk on aga ringkirja tõlgendamine. Kunstide Valitsus soovis lihtsalt saada mälestusmärkide püstitamist oma kontrolli alla. Osa vastanuist tõlgitses seda ilmselt kui nende rajamise korraldust, mida rohkem, seda uhkem. Omamoodi on see lugu kurb, kohaliku eelarve raha oli igal pool puudu. Sellega võiks ka lõpetada, tähelepanelik lugeja aga küsib: „Kus on Kaganovitš?”

Artikli algul märkisin, et ringkirja vastuseid oli 34, järgnevad kokkuvõtted on 33 rajoonist. Välja on jäänud Loksa rajoon endise Harjumaa ja Virumaa vahel Kuusalust Võsuni, põhjas piiritsooni kuuluv rannik, lõunas suured metsad, kus peremees Nõukogude Armees. Elanike ja pindala poolest väiksemate hulgas (tsiviilelanikke 11500, pindala veidi alla 1000 ruutkilomeetri). Loksal elas 1200 tsivilisti. Kuid sinna kavandati 1952-1954 kokku seitse mälestusmärki (elusuuruses Stalin, Lenin ja Kalinin, büstidena Marx, Kingissepp, Sverdlov ja veel üks Stalin). Kahes suuremas külas – Võsul ja Kuusalus – veel kaks Stalinit. Kas see oli kõik? Ei, kolhooside keskustesse tuli püstitada 25 „püsti” - kogu poliitbüroo (Malenkov, Hruštšov, Kaganovitš, Mikojan, Beria jt), Lenin, Marx, Engels, Kingissepp, Lauristin, Budjonnoi, Tšapajev, Frunze, Mitšurin, Lössenko, Timirjazev, Viljams, Koidula, Etertinski, F.E. Eelnevad isikud on ajalooga pisut kursis olijaile teada, aga kas see viimane oli masinakirjutaja viga, Džeržinskil, Feliks Edmundovitšil olid samad initsiaalid?

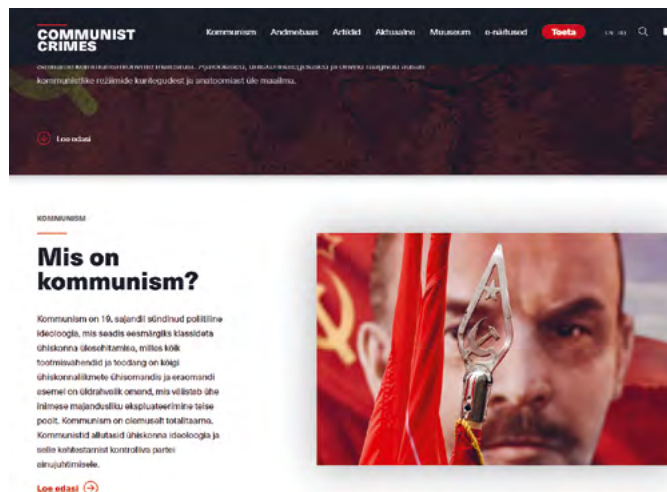
Neil lennukail plaanidel oli küll lühike eluiga. Beria järgnes Stalinile juba 1953. a., Malenkovi langus algas 1955. a., Kaganovitš arvati Keskkomiteest välja 1957. a., selleks ajaks oli ka kolhoosikeskusi 2-3 korda vähem kui 1951. a. 1957. a. oktoobris jagati Loksaja rajoon Harju ja Rakvere rajooni vahel, pikka aega ei olnud ka Loksal asuval Stalinil.

Suures Isamaasõjas lange- nute mälestusmärk Raplas, 1951

Fr.R.Kreutzwaldi sünniko- ha tähistus Kadrinas, 1953

Portaal communistcrimes.org teadvustab kommunismi kuritegusid

Eesti Mälu Instituut avas kommunismikuritegusid käsitleva portaali communismcrimes.org täisversiooni, mis edastab kommunistlike režiimide ja nende kuritegude ajalugu puudutavat infot eesti, inglise ja vene keeles. Portaali eesmärk on süvendada rahvusvahelisel tasandil arusaama kommunistlike režiimide ajaloost ning piirata punaterrori eitajate tegevust.

Portaali teeb eriliseks 45 kaasaegse riigi kommunismikogemuse koondamine ühtsesse andmebaasi ning rahvusvahelise ajaloolaste ja publitsistide kollektiivi kaasamine autorite hulka. Portaali täiendab värskete materjalidega jooksvalt.

„20. sajandil on kommunistlike eksperimentide käigus üle maailma hukkunud erinevatel hinnangutel ligikaudu 90 miljonit inimest. Selle ideoloogia kandjad on end läbi ajaloo ehtinud kaunikõlaliste loosungitega õnnelikust tulevikust, hävitades oma kommunistliku utoopiasse jõudmise nimel terveid rahvaid ja sotsiaalseid grupe, jättes oma kodanikud ilma elementaarsetest inimõigustest,“ ütles Eesti Mälu Instituudi teavituse ja koostöö valdkonna juht Sergei Metlev.

Ta lisas, et portaal annab faktide keeles hääle miljoni-tele ohvritele ja nende lähedastele, kes seisavad endiselt silmitsi toimunu pisendamise või eitamisega.

Eesti Mälu Instituudi juhatuse liikme Meelis Maripuu sõnul ei ole tänases maailmas kommunistlike režiimide kuritegude teadvustamine kahjuks iseenesestmõistetav käitumine ning see võib avada tee uue vägivalda ja ebaõigluse tolereerimisele.

„Endiselt meeldib paljudele, kel puudub isiklik kogemus elust kommunistliku režiimi tingimustes, lasta end hullutada loosungitest. Isegi kommunistliku terrori üle elanud rahvad ise ei ole lõpuni teadvustanud selle ajastu laastavat mõju kultuurile, majandusele ja inimeste psüühikale. Me näeme, kuidas hoitakse au sees või püstitatakse isegi uusi ausambaid selle õpetuse isale Karl Marxile ning massimõrvaritele Leninile ja Stalinile,“ ütles Maripuu.

Portaali esimene versioon avati 2011. aastal sihtasutuse Unitas poolt.

Portaali tutvustus on pärit Eesti Mälu Instituudi veebilehelt.

Üleskutse

Selles kirjatükis eadstan mõned oma-poolsed mõtted ja soovitusd kriisi-aja sisustamiseks kodus. Paluks seda küll võtta kui vaid üht võimalust neile, kes huvitatud meie ühiskondliku mälu taastamisest, väärtustamisest ja säilitamisest.

Mõtlen mälestuste kirjapanekut, mis on tegelikult üks võimalus rikastada meie pärimust tervikuna ja iga perekonnaloo väärtustamist kogu maa ajaloo osana.

Meie rahva ühiskondlik mälu purustati suures osas nõukogude okupatsiooni ajal. Üldise hirmu õhkkonnas hävitati kodudes palju ennesõjaaegseid peredokumente, fotosid, terveid albumeid, põletati tollaste ametkondadega, Kaitseliiduga, ühiskondlike organisatsioonidega jm seotud dokumente, diplomeid, kirju välismaalt ja Siberisse saadetud sugulastelt. Ka okupatsioonivõimude poolt tehti selgeks, et kõik, mis oli enne nõukogude võimu, on rämps, kahjulik ja väärtusetu.

Ei tekkinud enam harjumust-ki luua ja säilitada perekonanalugu, sest noorsugu lahkus kodudest peale maakooli lõpetamist tehnikumidesse, kutsekoolidesse, kõrgkoolidesse. Siis suunati nad tööle reeglina üle Eesti sovhoosidesse, kolhoosidesse, EPT-desse ja mujale. Kokkupuude vanemate ja vanavanematega sai olla ainult lühiajaliste külaskäikude ajal. Oli tähtsamaid asju, kui nende väheste külaskäikude ajal uurida perekonnan- ja põlvnemislugu, juuri ja suguvõsaside meid. Juured lihtsalt raiuti läbi. Kurb on praegugi veel kohtuda ja vestelda inimestega, kes sageli ei tea oma vanavanemate nimesid, ameteid, matmiskohtigi. Nõukogulik mentaliteet – mu kodu on seal, kuhu parajasti olen elama sattunud –, ei ole paljudel juhtudel kadunud.

Loogem oma perekonnaarhiiv: korjakem kokku säilinud koolitunnistused, spordidiplomid, kirjad vanematele ja neilt, ametitõendid ja liikmepiletid, kiitus- ja aukirjad, haiguslood ja retseptid, külastatud kultuuriürituste kavad, isegi säilinud sõidupiletid, teavituskirjad ametiasutustelt, lennupiletid, kalendermärkmikud oma liikumiste, ürituste ja igapäevaste ülesannetega, kutsed tööalastele ja ka pidulikele koosolemistele, õnnitluskaardid, pulmakutsed ning mälestuslehed matustelt, kõik, mis

21. märtsil 2020

annab vähegi teavet meie elukulgemisest. Pangem need aastate kaupa karpidesse või mappidesse. Lõigakem välja artiklid ajakirjandusest, kus juttu meist ja meie pereliikmetest. Kogugem fotod, lisades neile pildistamise koha, aja ja inimesed neil. Paneme kirja ka mälestusi eluseikadest. Seda võib teha jupikaupa, istudes maha, kui midagi meelde tuli ja kirja pan-na. Ei maksa mõelda, et minu elu on ebahuvitav, pole millestki kirjutada. Kui mina oma lastele ja nende lastele räägin elust 1940ndatel, 1950ndatel, 1960ndatel, arvavad nad, et ma räägin lugusid “Eesti rahva ennemuistsetest lugudest”.

Ärgitagem ka oma järglasi ja sugulasi korjama mäluobjekte – nii tekib suguvõsaarhiiv.

Kui olin kunagi külas Saksamaal Arolseni maahärral Printz Friedrich Carl zu Waldeck und Pyrmontil, imestasin, et ta pere elab umbes sama suures majas, kui minu Haapsalu maja (lossi oli ta andnud Hessenliidumaa valitsuse käsutusse). Juurde aga oli ehitatud pea sama suur maja, mis oli täis perearhiivi alates 1220test aastatest, kui tema esiema Ungari Elisabeth toodi Saksamaale. Muuseas, sellele pühakule on pühendatud Eestis mitu kirikut, sh Lihula kirik.

Või teine näide: Islandi ajalugu on kui heledaima päikesega üle kallatud. Me teame 1000 aasta taha kõigi 400 selle saare esmaasukas nimesid, nende vanemate nimesid, isegi nende koorte nimesid! Saagad on need meile toonud üle kümne sajandi.

Lõpetagem elamine üks päev korraga ja olgem ka 1000 aasta pärast ajalooga rahvas!

*Lembitu Tverdianski,
pärandkultuuri hoidja ja uurija*

IN MEMORIAM

Lembit Leinjärv

4. märts 1926 – 23. november 2019

Meie hulgast on lahkunud kauaaegne Eesti Memento Liidu juhatuse liige ja Memento Järvamaa Ühenduse esimees, Eesti Sõjameeste Järva Ühingu asutajaliige ja esimees, Türi valla aukodanik ja volikogu liige, isamaaliste aadete kandja ja mälestuste hoidja Lembit Leinjärv.

IN MEMORIAM

August Kondoja

20. jaanuar 1922 – 2. mai 2020

Meie hulgast on lahkunud kauaaegne Eesti Memento Liidu juhatuse liige, Tööpataljonlaste Ühingu asutaja ja esimees, kodulootalletaja ja mälestuste koguja August Kondoja.

Memento Teataja üle-eelmises numbris kirjutas Janeli Jallai pikemalt küüditatute matmispaikade kohta info kogumisest, selle säilitamisest ja kasutamisest mälestustahvlite paigutamisel. Kahjuks ei leidnud üleskutse andmeid saata oodatult suurt vastukaja, seega ootame jätkuvalt teavet kommunismiohvrite matmispaikadest.

KOMMUNISMIOHVRITE
MATMISPAIGAD
VÕÖRSIL

anna teada matmispaigast:
info@siber.ee
522 9093 – Janeli Jallai
5627 4817 – Otu Jallai

Uusi raamatuid

“Toimik “Priboi”: Artikleid ja dokumente 1949. aasta märtsiküüditamisest”.

Toimetajad Meelis Saueauk, Meelis Maripuu. Tallinn . Tartu Ülikooli Kirjastus 2019. 534 lk.

Märtsiküüditamine, operatsioon kattenimega „Priboi“ („Murdlane“), oli NSV Liidu sõjajärgsete aastate kõige massilisem küüditamisoperatsioon, mis haaras korraga nii Eesti, Läti kui ka Leedu. Operatsiooni eesmärk oli lõplikult likvideerida vastupanu sovetiseerimisele kümme aastat varem okupeeritud kolme Balti riigi maapiirkondades. Sarja „Eesti Mälu Instituudi toimetised“ teises köites avaldatakse esimest korda tervikuna Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi salatoimiku „Priboi“ tõlge eesti keelde. Toimikus sisalduvad märtsiküüditamise plaanid ja aruanded annavad vahetu ja detailse pildi küüditamisoperatsioonist kõigis Eesti maakondades. „Priboi“ materjalide kõrval avaldatakse esimest korda ka teisi, kolme Balti riigi üleselt operatsiooni korraldamisega seotud dokumente.

Tõlgitud ja publitseeritud dokumentide kõrval on kogumikus seitse algupärast artiklit märtsiküüditamise eri tahkudest, alates küüditamiste korraldusest sõjaeelses Nõukogude Liidus kuni märtsiküüditamise ohvrite mälestamiseni tänapäeva Eestis. Artikli- ja dokumendikogumiku eesmärk on avada märtsiküüditamise kaasaegne uurimisseis, anda võimalus tutvuda operatsiooni läbiviimise algdokumentidega eesti keeles ja kasutada neid oma uurimistöös.

Raamatu kavandatud esitus, kus oleksid rääkinud autorid Tõnu-Andrus Tannberg (TÜ Eesti ajaloo professor), Aigi Rahi-Tamm (TÜ arhiivinduse dotsent), Andres Kahar (Kaitsepolitseiamet), Toomas Hiio (Eesti Mälu Instituudi uurimisjuht) ja Meelis Saueauk (Eesti Mälu Instituudi vanemteadur), lükkub edasi aega, kui kogunemispääringud kaovad. Raamatukogudesse ja -poodidesse on see laialdast huvi pakuv teos juba jõudnud.

Pärnu-Jaagupi kirikusse paigaldati triptühhon “Kodukihelkond mäletab”. Kolmel tahvilil on repressioonide all kannatanute nimed. Pühitsemistseremoonia pidi toimuma 26. märtsil, kuid on nüüd teadmata ajale edasi lükatud.

TOIMETAJA VEERG

Rein Purje

Hea Memento Teataja lugeja!

Sel aastal tuli kevad teisiti... Kuid eks me kõik igatseme, et vähemalt mõned asjad oleksid püsinud. Olgu siis selliseks asjaks ka meie Teataja, kuigi mitte päris samasugusena. Tavaliselt saame läbi ürituste fotode näidata meie kokkukuuluvustunnet, nüüd on näha meie mõistlikku tarmukust eraldi püsimisel. Pole ka mälestusmärkide juures peetud kõnesid, mida teieni tuua. See aga ei tähenda unustamist, see tähendab, et meid hoiti.

Täna Sotsiaalkindlustusametit arvandmete eest, mis annavad ainet mõtisklusteks. Kas küüditati mõnelt poolt nii palju rohkem peresid või pääses sealsetest inimestest rohkem kodukohta tagasi? Või suhtuti mõnel pool tagasitulnutesse nii palju halvemini, et nad lahkusid mujale? Või jõuti pärast elutee käänakuid kodukohata tagasi alles iseseisvuse ajal? Ja muidugi, tuleb mees pidada, et repressioonide puhul pole tegu üksnes küüditatute ega Siberis sündinutega. Juhtnöörid selleks annab repressioonide seadus. Üks, mis teeb igatahes rõõmu – see, kui palju raskustes karastunud on ületanud 85. eluaasta künnise.

Nüüd ühest akuutest probleemist, mis on tänavu kerkinud. Me oleme kõik kuulnud, et Seli taastusravikeskus pühendub edaspidi ainult aktiivkaietseväes tervisekahjustusi saanud turgutamisele. Nende abivajajate arv kasvab ja Selisse ei jää enam ruumi repressioonide tarvis. Kaitseministeerium oli osavõtlik ja eraldas kõrvalejäänute abistamiseks Eesti Represseeritute Abistamise Fondile raha. See oli kena samm. Ministeeriumil on oma kindel nägemus sellest, milline oleks summa ühe inimese kohta ja mitut inimest see tähendaks. Taastusravi eeldaks igal juhul kaalukat omaosalust.

Loodan koos teiega väga, et epideemia vaibub ja elu normaliseerub. Aeg näitab, kas sellest tuleb mingil moel uus normaalsus. 14. juuni leinapäeva me kindlasti veel traditsiooniliselt Memoriaali juurde kokku tulles tähistada ei saa. Riskigrupil, nagu me oleme, ei sobi Eesti eri nurgist bussidega kokku sõita lootuses, et ehk pole meie hulgas ühtki pahaaimamatut viirusekandjat. Küll aga võime igaüks oma kodukohas välja mõelda, kuidas nakkusohu vältides siiski mälestamist niimoodi korraldada, et süda rahule jääks. See on väljakutse – leiutada uusi kombeid, mis ühendaks ilma üheskoos olemata. Oleksin väga rõõmus, kui saaksin neid järgmises Teatajas tutvustada.

23. augustil tähistatava okupatsiooniohvrite mälestuspäevani on küll rohkem aega, aga soovitus “Seeniorid, hoidke oma suhtlusring kitsas ja vältige võimalusel sõite!” kehtib veel kindlasti. Mida me siis teeme Pühistvere? Kas oleme hajutatult nii transpordis kui Kivikangru juures ja ei istu tihedalt lõunalauda? Mõtleme veel...

Meil on elutarkust ja kogemust, kuidas toime tulla. Pensionäri pole me ise ka majanduslikult nii haavatavad, meie probleem on pigem mure teiste pärast ja eraldatus. Aga ükskord oleme me jälle oma armsate järeltulijatega tihedasti koos, ükskord oleme me jälle koos Memoriaali juures ja Pühistveres, nüüdseks soovin aga kannatlikku meelt.

Ja muidugi tervist, tugevat tervist!

Tegutsemistahet pole koroonaga igatahes halvanud – suur tänu kõigile kaastööd saanud!

Memento ühendused õnnitlevad!

HARJUMAA

102

Eduard Kuuskor

97

Vilma Leitmäe

93

Inge Tuberg

85

Aino Kask

80

Väino Kivilo

Uno Puusepp

Mall Reimann

Anu Tõnissoo

75

Vaido Kolmer

Endla Reintam

65

Ants Leitmäe

HIJUMAA

97

Elmar Hollmann

90

Kanni Harjak

80

Lembit Saar

JÕGEVAMAA

95

Sulev Vaasna

90

Aino Paju

Valve Tõntsu

85

Hilja Kiiman

Jaan Õunap

Valve Zopp

80

Rein Leisalu

Mati Reim

Helgi Teugijas

Elli Tõnts

75

Ats Abroi

Leili Susi

Kalle Sälik

Inge Tepp

70

Valeria Reisenbuk

LÄÄNEMAA

65

Aksel Heidemann

Ants Siig

Olavi Tutt

55

Heiki Magnus

PÖLVAMAA

96

Magda-Ehheranda Teder

95

Lehte Rebaste

94

Regina Parmas

91

Valve Oona

90

Aino Kuhi

Hedvig Sisask

85

Helju Solna

Valve Zopp

80

Helgi Kulberg

Helju Tamm

RAKVERE

90

Leio Saluste

85

Evi Käärt

Elina Liivaste

Leili Remmel

Regiina Seppik

Elle Tiimus

Rein Viljak

80

Koiti Laidla

75

Elve Laas

Jaanus Nõmm

Raul Raidma

Aide-Armilda Virkus

70

Anne Unuks

65

Tiit Okmees

60

Piret Hiilaid

TALLINN

95

Vilma Jõesalu

90

Mall-Rutt Pool

Arvo Virkus

85

Maie Gustavson

Mare Muuk

Ülo Ojatalu

Reet Pikat

Elle Rüsten

Mai Tammeaid

Uuno Tomasson

Malle Vesilind

Leida Vilinurm

80

Anne Ellen

Juho Heinrand

Viivi Jasper

Riina Laidvee

Jaak Leemet

Leho Näks

Enn Peterson

Laine Priimägi

Jüri Önnik

75

Regina Hemmelberg

Liia Kenraali

Rein-Ülo Kukemelk

~~~~~

TARTU

90

Helju Kärner

85

Viivi Lesta

Mall-Aime Märtna

Meeli Utsar

80

Tiina Metsakuru

Aino Mustimets

Tiia-Reet Pehka

Helvi Päre

Helju Tamm

75

Sirje Logina

Anti Maiste

Alo Põldmäe

65

Sirje Talv

~~~~~

VALGAMAA

95

Endel Reiljan

85

Helju Kannel

80

Ülo Petai

75

Tiiu-Reet Tamm

~~~~~

VILJANDIMAA

90

Maie Klemm

Lidia Õunapuu

85

Ants Lond

Maie Lond

Vello Moks

Maimu Näripä

Ellen Seller

80

Aare Arusoo

Olvi Jallai

Tiiu Laanemets

Elli Lepp

Ilme Mikkor

Kadri Müür

Helmi Riisenberg

Vello Viltmann

Kadri Vollmann

75

Aime Aasamäe

Kaljo Mängel

Luule Ülesoo

65

Peeter Koorits

VÕRUMAA

85

Sirje Kuldsepp

Ilme Reiljan

80

Elmar Kangur

Küll-Kai Lauring

Aino Mustimets

75

Henn Eomois

Arnold Jaanimets

Ruth Saaremets

70

Niina Lissmann

Mare Pindis

65

Vaike Juul

Lugupeetud Ülo Ojatalu!

Eesti Memento Liit õnnitleb Teid
85. sünnipäeval ning tänab
suure töö eest Memento Teataja
väljaandmisel ja ERRB
raamatute koostamisel.

Lugupeetud Hilda Sabbo!

Eesti Memento Liit õnnitleb
Teid 90. sünnipäeval ning tänab
väga väärtusliku ja uskumatult
mahuka uurimistöö eest.

Esimene mälestussammas Eestis president Konstantin Pätsile

23. veebruaril 2020 avati Toila vallas Oru pargis mälestusmärk Eesti Vabariigi esimesele presidendile Konstantin Pätsile. Mälestusmärk sai tehtud Toila vallarahva omaalgatuse tulemusena kohalike elanike, ettevõtjate ja organisatsioonide annetustest. Rahvaste ajaloos on vist ainulaadne taoline juhtum, kui 100 aastat pärast Tartu rahuga loodud riiki suudetakse väarikalt jäädvustada mälestust esimesest presidendist. Seda võib seletada 50 aastat kestnud Nõukogude okupatsiooni hävitava mõjuga. Tuleb veel kord rõhutada, et Tahkuranas enne sõda Pärnumaa põllumeeste seltsi algatusel püstitatud mälestussammas tähistas vaid Pätside perekonna sünnikohta.

Pidulik tseremoonia algas Eesti hümni ja lipu heiskamisega. Avakõne pidas Toila vallavanem Eve East, kes oli olnud üks ürituse eestvedajatest. Järgmisena kõneles vallavolikogu esimees Roland Peets ning loeti ette haigestunud Matti Pätsi tänusõnum. Südamliku kõne pidas Konstantin Pätsi Muuseumi esimees Trivimi Velliste. Veel kõneles Riigikogu liige Riho Breivel ja seejärel ülempreester Aleksander õnnistas skulptuuri pühitsetud veega. Mälestusmärgi autor skulptor Aivar Simson oli järgmine sõnavõtja. Ta rääkis kuju loomise loost ja nimetas tunnustavalt koostööd ühe Soome kolleegiga. Niisuguse ühistöö kaudu meenub kohe sajanditagune K. Pätsi soovunelm kahe vennasrahva Eesti-Soome ühisriigist. Toila valla Hariduse ja Kultuuri Seltsi poolt esines kõnega Bruno Uustal.

Mälestusmärgi avamise järel toimus Toila gümnaasiumis koosviibimine ja konverents. Ajaloolane Küllo Arjakas tegi huvitava ülevaate lähiajaloost. Ta oskas põimida ettekande lõppu väga intrigeeriva teema – kui Eesti oleks 1939. aastal Soome kombel sõdinud ja kuidas Teine maailmasõda oleks siis meie jaoks lõppenud teisiti. Sellest mõttekäigust tulenev küllaltki realistlik hinnang tänase päeva kohta oli tema esituses masendav. Järeldus oli selline, et eestlasi oleks võinud tänaseks olla umbes pool miljonit ja emakeelne haridus oleks Eesti koolides lõppenud arvatavasti 1960-test aastatest alates. Väga mõtlemapanev va-

Fotad: Heidi Tooming

riant, mis peaks pisut muutma seniseid negatiivseid hinnanguid märtrisurmas lahkunud Eesti riigijuhtidele. Meie juhtide püüdluseks oli ju säästa oma eesti rahvast hävingust ja selle lõpptulemuseks saigi võimalikuks vaba Eesti taastamine 1991. aastal. Alaväärsuskompleksi all kannatavad nn arvamussliidrid ja mõned ajaloolased pole mõistnud tollast reaalsust ning eksitavad meid negatiivsete hinnangutega Eesti riigi loojatele. Üks neist kriitikuteist on olnud ajaloolane M. Ilmjärv, kes omal ajal eksperdina teatas ajakirjanduse kaudu eesti rahvale oma hinnangu kindral Johan Laidoneri kohta. Tema arvas, et Eesti Vabadussõja võitja ei vääri mälestusmärgiga jäädvustamist Viljandis. Tuletan meelde, et ratsamonument Viljandis püstitati samuti rahva algatusel ja annetustega. Nii püstitati omal ajal ka kõik kihelkondade Vabadussõja ausambad kohalike elanike annetustest. Kuid keegi teine ilmjärvelik kolleeg kuulutas paarkümmend aastat tagasi, et Vabadussõja sambaid püstitati nn vaikival ajastul ülevaalt poolt tulnud kampaaniatega täpselt samuti, nagu oli tavaks nõukogude süsteemis. Taolise libauudise ümberlükkamiseks piisab 1921. aastal Narva Garnisoni kalmistul avatud monumendi nimetamisest. Avamisel ütles tookord kindral Jaan Soots kuldsed sõnad: “Ainult vaba rahvas saab püstitada ausambaid oma kangelastele”. Tänavu 23. veebruaril 2020 Oru

lossipargis avatud esimese presidendi mälestusmärk kinnitab meile, et eesti rahvas on teel vabaduse poole.

Täna südamest Toila valla rahvast tehtu eest! Teie tegu vähendas meie auvõlga Eesti riigi loojate ees.

Peep Varju

Ajalugu asjades

Okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu mälestas 71 aastat märtsiküüditamisest virtuaalnäitusega. Eriolukorras polnud võimalik korraldada avalikke sündmusi ja seetõttu kutsus muuseum kõiki inimesi mõtlema oma perekonnaloole ja jagama küüditamise või Siberiga seotud esemete lugusid. Ühisloomena valminud Vabamu virtuaalnäitusele "Ajalugu asjades" laekus ligi poolsada fotot ja lugu esemetest.

"On näha, et eriolukord on kasvatanud inimeste huvi ajaloo, oma perekonna mälestuste ning kodus olevate esemetega seotud lugude vastu. Meil kõigil on kodus vanu kirju, mööbliesemeid või meeneid, milles on liigutav lugu," sõnab Vabamu tegevdirektor Keiu Telve. Veel meenutab Telve ühte erilist leidu: "Kogumisaktsiooni käigus jõudis meieni Helmi kiri Siberisse saadetud mehele, mis teavitas lapse sündmist ja kus seisis südamlilikud read "Muuseas, beebi tuli koju. No on tore tüdruk (miks Sa poissi tahad?), ei saa ütelda, et piltilus, aga tore." Muuseum tänab südamest kõiki osalejaid ning just üheskoos sai ellu kutsutud eriolukorrale sobiv virtuaalne näitus.

Kogumisaktsioonis osalenud ja muuseumile vanaema Julie Balderi päeviku saatnud Jane Palu lisab omalt poolt: "Minu arvates on kogumisaktsioon "Ajalugu asjades" väga oluline, sest nii saab jäädvustatud rohkem meie rahva mineviku kohta. See, mida sisaldavad muuseumite kogud, on vaid tilgake meres infost, mis kodudes võib leiduda ning meie peas olla talletatud. Minu arvates on oma perekonna ajaloo mäletamine väga oluline ning on tore, et oma mälestusi või vanavanematelt kuulnud saab ka teistega jagada ja see selliste aktsioonide kaudu suurema tõenäosusega saab talletatud."

Fotol Maia-Liisa puhvet, mis märtsiküüditamise eest põgenedes kaasa võeti.

Fotol Patarei vanglast kaasa võetud kruus, mille Theodor Pappel viskas välja Norilski Gulagi laagri poole suundunud rongist.

Fotol Ulla vanaema Ungarist toodud sõrmus.

Fotol Anu saadetud Stoeweri õmblusmasin, mis oli nende pere "õng".

Tule osale Vabamu virtuaalnäituse tegemisel!

Vabamu virtuaalnäitusele "Ajalugu asjades" on kogunenud juba ligi poolsada lugu. Okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu kutsub kõiki inimesi mõtlema oma perekonnaloole peale ja jagama küüditamise või Siberiga seotud esemete lugusid, et mäletada olnut ja luua üheskoos näitus.

Selleks, et osaleda virtuaalnäitusel palub muuseum teha looga esemest pilt ning laadida see koos tekstilõiguga üles virtuaalnäituse veebilehel: www.vabamu.ee/ajalugu-asjades. Saadetud ese jõuab virtuaalnäitusele lähima nädala jooksul.

Näitusele tulnud lugusid ja fotot esemetest on kõigil huvilistel võimalik näha Vabamu kodulehte: vabamu.ee/ajalugu-asjades

Rohkem infot:

Okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu
telefon: 53843779

e-post: info@vabamu.ee

Fotod: Okupatsioonide ja vabaduse muuseumi Vabamu fotokogu